

Kirkens utvikling i perioden 313-451

Stig Andre Storli

Veileder

Prof. Apostolos Spanos

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Universitetet i Agder, 2016

Fakultet for Humaniora og pedagogikk

Institutt for Religion, Filosofi og Historie

Forord

Jeg vil rette en stor takk til venner og bekjente som har støttet meg, og hjulet meg med mitt masteroppgave prosjektet.

Takk til min familie som har støttet meg i under perioden av denne masteroppgaven.

En spesiell takk går til Professor Apostolos Spanos for all den hjelp han har bidratt med, og for alle de talløse timene han har dedikert til veiledning for mitt masteroppgave prosjekt. Det har vært en ære å få kunne samarbeide med deg ved denne masteroppgaven.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	s.5
1.1. Tema og problemstilling.....	s.5
1.2. Forskningsfront, teori og metode	s.6
1.3. Kilder, og kildebruk.....	s.9
1.4. Relevans, og oppgavens bidrag til forskningsfronten	s.11
1.5. Disposisjon	s.11
2. Organisasjon og hierarki.....	s.14
2.1. Kirkens organisasjon i perioden 313-325.....	s.14
2.2. Utvikling av kirkens forhold til geografiske områder.....	s.18
2.3. Kirkens sentralisering av makt.....	s.24
2.3.1. Formen på de økumeniske konsil: en statlig modell?.....	s.26
2.3.2. Kirkens organisasjon ved det første økumeniske konsilet.....	s.27
2.3.3. Utvikling ved det andre økumeniske konsilet	s.29
2.3.4. Utvikling ved det fjerde økumeniske konsilet	s.31
2.3.5. Missrepresentasjoner av hierarkiet til kirken presteskap	s.37
2.4. Høyt utdannede og innflytelsesrike menn blir biskoper	s.38
2.4.1. Biskopenes rolle	s.38
2.4.2. Hvem som blir biskoper	s.39
2.4.3. Forekom det en tilstrømning av utdannede og mektige menn på 300-tallet?	s.42
2.5. Konklusjoner	s.44
3. Utvikling av kirkens rettssystem	s.47
3.1. Hvordan forholdet mellom det statlige rettssystemet og kirkens rettssystem utviklet seg på 300-tallet	s.48
3.2. Ble kanonene utlyst på 300-tallet sett på som lover?.....	s.54
3.3. Hvordan forholdet mellom det statlige rettssystemet og kirkens rettssystem utviklet seg på 400-tallet	s.56
3.4. Konklusjoner	s.59
4. Utvikling av kirkens forhold til kjettere	s.61

4.1.Staten ønsket enhet innad i kirken	s.61
4.2.Keiserens støtte til kirken	s.66
4.3.Forholdet til kjettere etter at kirken var blitt statsreligion	s.73
4.4. Statens og kirkens forhold til kjettere påvirker kirkens politiske arena	s.77
4.5.Konklusjoner	s.78
5.Konklusjon	s.81
5.1.Svar på problemstilling	s.81
5.2. Refleksjon over forskningsfront og videre forskning	s.84
Litteraturliste	s.85

1. Innledning

1.1. Tema og problemstilling

I år 313 ble det igjennom Milanoediktet erklært religionsfrihet i det romerske riket. For kirken betydde dette at den nå beveget seg fra en posisjon hvor den hadde blitt forfulgt i store deler av riket til å bli akseptert som lovlige. Fra dette årstallet begynte staten og kirken å utvikle et forhold, og kirken skulle fra denne stund bli prioritert over den hedenske religionen som var rådende i tiden før lovgjørelsen. Oppgavens formål vil være å se på hvordan dette forholdet mellom stat og kirke påvirket kirken i tidsperioden 313-451. Jeg har valgt å avslutte ved år 451 som er året da det fjerde økumeniske konsilet ble avholdt. Ved å avslutte her får jeg sett på utviklingen gjennom de fire første økumeniske konsilene, som vil gi et godt innblikk i utviklingen i kirkens utvikling:

Hvordan ble kirken påvirket av forholdet mellom stat og kirke i det romerske riket, i perioden 313-451?

For at dette skal la seg besvare i et masteroppgave format har jeg valgt å følge utviklingen på følgende tre områder: organisasjon og hierarki, kirkens rettssystem, og kirkens forhold til kjettere. Alle områder vil bli knyttet opp mot forholdet mellom stat og kirke, for så å se hvordan dette påvirket kirken.

Siden denne oppgaven er i et masteroppgaveformat, har jeg både av hensyn til tid og mengde valgt å ekskludere områder som forholdet til kjettere, liturgien til kirken og teologien til kirken. Hvor håpet er å kunne komme tilbake til disse områdene i en eventuelt ny artikkel.

1.2.Forskningsfront, teori og metode

I denne oppgaven blir teori, metode og forskningsfronten brukt opp mot hverandre, og har derav valgt å presentere alle tre delene samlet.

Forskningsfronten for utviklingen av kirkens organisasjon er utrolig omfattende. En grundig gjennomgang av hele denne forskningsfronten vil ikke være mulig å presentere her, men jeg vil fokusere på det som er blitt foretatt av forskning for de relevante områdene i denne oppgavens, tatt i betraktning den metoden jeg belager meg på. Det springer ut en rekke teorier og arbeid om hvordan kirkens utvikling utartet seg. Jeg har to tilnærminger til teorier i denne oppgaven, enten blir de brukt for å styrke det som kommer frem av kildene, eller så vil teorien bli sett opp mot, og utfordret, av det som kommer frem av mine funn i det primære kildematerialet.

Min metodologiske tilnærming til denne forskningsfronten har vært å studere primærkildene *Codex Theodosianus* og dokumenter som er knyttet opp mot de fire første økumeniske konsilene, og deretter sette disse to kildene opp mot hverandre. Dette er gjort for å skape en fremstilling av kirkens organisasjon så tett opp mot det kildene forteller oss om gitt tid. Videre vil jeg støtte opp funnene mine ved å belage meg på litteratur som er skrevet om emnet for å kunne sette mine funn sammen i en historisk kontekst. Oppgavens teoretiske vinkling vil bestå av å se på, og drøfte, teorier som tar for seg andres fortolkning av utviklingen av kirkens organisasjon.

Jeg har studert en rekke historiske verker som analyserer kirkens utvikling. Av dette har jeg sett mye variasjon i tolkninger av kirkens historie, og som igjen baserer seg på en rekke forskjellige teorier. Dette avhenger mye av hvilken kilder gitt forfatter har belaget sitt arbeid på, og hvordan kildene er blitt tolket og satt i kontekst. Den kanskje mest gjennomgående feilen jeg støttet på i løpet av dette forskningsprosjektet er hvordan forskningsfronten er preget av et misvisende system av tittelbruk. Det er dessverre en populær tendens ved feltet kirkehistorie at det tillegges titler som ikke var gjeldende i det tidsrommet de representerer. Eksempler på dette er bruk av pave tittelen for biskopen av Roma, eller å henvise til biskopen

av Konstantinopel som patriark før kirken selv begynte å bruke denne tittelen. Ved å tillegge biskopene titler som ikke var brukt av dem selv i gitt tidsrom før dette til en misrepresentasjon av kirkens hierarki i dens samtid, som igjen danner et bilde som skaper en unøyaktig fremstilling av hvordan kirken opererte som organisasjon i gitt tidsrom. Denne oppgaven vil reflektere over denne formen å fremstille hierarkiet i kirkens organisasjon (se del 2.3.5).

Av litteratur har jeg valgt å belage meg på kirkehistorier som er produsert innenfor kristendommens historie, og bysantinsk/romersk historie. Et av verkene jeg har brukt for å sette funnene mine inn i kontekst er *The Cambridge History of Christianity: Constantine to c. 600*,¹ som er redigert av to av bautaene innen kristendoms historie Augustine Casiday og Frank Norris. Verket i seg selv er et samarbeidsprosjekt mellom en rekke historikere, og gir en grundig og god representasjon av hvordan kirken utvikler seg på en rekke områder.² En annen historisk fremstilling av kirken finnes i verket *The Cambridge ancient history: Vol 13: The Late Empire*,³ som er redigert av Averil Cameron og Peter Garnsey. Begge disse verkene, og flere, er i hovedsak bruk for å peke ut viktige historiske hendelser som kan sees opp mot funn som kommer frem av kildene jeg har studert. Videre i oppgaven har jeg studert tekster som retter seg inn på tre forskjellige områder som skal undersøkes: organisasjon, kirkens rettssystem og forholdet til kjettere.

I kapittel 2, som tar for seg utvikling kirkens organisasjon og hierarki, har jeg sett på Francis Dvorniks verk *Byzantium and the Roman primacy*,⁴ hvor han presenterer to teorier som er aktuelle for dette kapitlet. Den første omhandler hvordan kirken tar til seg et styresystem som det den romerske stat opterte innunder fra konsilet i Nikea (325) og utover.⁵ Denne teorien vil settes opp mot egne funn i kilder (se underkapittel 2.3). Forskjellen mellom min og Dvorniks analyse ligger i metoden, der han belager seg på bestemmelser som kommer ut av de økumeniske konsilene, mens ved dette forskningsprosjektet vil jeg sammenligne det som kommer frem av *Codex Theodosianus* og sette dette opp mot hva som kommer ut av de økumeniske konsilene, som igjen vil være en gjennomgående metode for hele oppgaven. Den

¹ Casiday & Norris, 2007

² For en oversikt over hvem som har bidratt med artikler se innholdsfortegnelsen i Casiday & Norris, 2007 s.vii-x

³ Cameron & Garnsey, 1998

⁴ Dvornik, 1966

⁵ Dvornik, 1966 s.27-55

andre teorien presentert av Dvornik er at det ikke var apostolisk arv som avgjorde om hvem som ble rekruttert som biskoper utover på 300-tallet, men at det var heller å tilnærme seg organisasjonen til den romerske staten som var hovedgrunnet for rekruttering av nye biskoper.⁶

I kapittel 3 som tar for seg utvikling av kirkens rettssystem er store deler basert på analyse av de primære kildene, videre har jeg brukt funn fra mine egne funn for å enten støtte opp under eller svekke disse teoriene. Den første teorien som blir utfordret her er Penningtons teori om at kirken ikke hadde et rettssystem som baserte seg på skriftlige lover på 300 tallet, og videre at det ikke var før på 500-tallet at Kanoner ble sett på som lover, denne teoriene er blitt utfordret via motargumenter som kommer frem av mine funn i både *Codex Theodosianus* og igjennom kanoner utlyst ved det første økumeniske konsil (se underkapittel 3.2).⁷

I kapittel 4 (utvikling av kirkens forhold til kjettere), har jeg, blant mer, sett på *Kjetterne og kirken: fra antikken til i dag*, som er redigert av Thomas Hägg.⁸ Dette er en artikkelsamling hvor utgangspunktet er kirken og kjettere, og er det største bidraget i norsk historieskriving når det kommer til kirkens forhold til kjettere. Av annen litteratur som knyttes opp mot dette har jeg sett på *The spread of Christianity in the first four centuries*, som er redigert av William V. Harris.⁹ fra dette verket har jeg tatt for meg Dimitris J. Kyrtatas teori om at Konstantins innsats for å skape enhet i kirken feilet i sitt opprinnelige formål, men var vellykket i den forstand at det rettet fokuset mot en utvikling av den «universelle» kirken.¹⁰ Denne teorien vil bli sett opp mot mine egne funn i den aktuelle tidsperiode (se underkapittel 5.1).

I den grad jeg argumenterer imot teorier, eller styrker dem, avhenger av det som kommer frem av det primære kildematerialet. Det er flere dyptgående analyser av kildematerialet ved alle kapitlene. Hvor i flere tilfeller blir dokumenter, og kanoner som kommer frem av de økumeniske konsilene satt opp mot lover utlyst av keiserne i det aktuelle tidsrom. Når jeg setter de primære kilder opp mot litteratur er det to måter dette kommer frem i oppgaven. Den

⁶ Dvornik, 1966 s.31

⁷ Pennington, 2007 s.390.

⁸ T. Hägg, 2008

⁹ Harris & The Expansion of Christianity in the first four centuries Columbia, 2005

¹⁰ Kyrtatas, 2005 s.64

første er at oppgaven fungerer som et kritisk svar til artikler hvor dens fremstilling av historie ikke støttes opp av hva de primære kildene i det aktuelle tidsrommet forteller oss. Den andre er at de primære kildene vil styrke en eventuell teori som er presentert i litteraturen. Det er videre blitt foretatt store analytiske deler i hvert av kapitlene, som følge av oppgavens store fokus på det primære kildematerialet. Dette blir igjen anvendt for å støtte opp under, eller svekke, forfatteres «fremstilling» av kirkens historie. Litteratur vil også bli tatt i bruk for å fylle inn nødvendige tomrom som ikke lar seg beskrive av de primære kilder som jeg har analysert.

1.3.Kilder og kildebruk

Jeg er nødt til å begynne denne delen ved å vise til mine faglige begrensninger. Av de kildene jeg belager meg på i de påfølgende avsnitt, må jeg belage meg på engelsk språklige oversettelser av kildene som presenteres. Dette er grunnet mine egne språklige begrensninger. Så leseren må ta i betraktning at noe kan ha gått tapt i oversettelsen av kildene. Originalt er kildene forfattet på gresk og latin.

Oppgavens hovedkilder er *Codex Theodosianus*¹¹ og dokumenter og kanoner som kommer ut av de fire første økumeniske konsil.¹² Kildene vil bli brukt opp mot hverandre for å skape et mest mulig nøyaktig bilde av de emner oppgavens fokus ligger på, videre vil det kildene sees opp mot litteratur som er skrevet om de punkter som oppgaven tar utgangspunkt i.

Codex Theodosius er et lovverk samlet av keiser Theodosius II (401-451) i år 438.¹³ Den består av i alt 16 forskjellige bøker, hvor alle tar for seg forskjellige emner og områder innen det romerske riket. Bok 16 i verket er lover kun dedikert til kirken og kristendommens anliggende. Lover som videre tar for seg kristendommen finnes i alle bøkene i lovverket. I denne oppgaven ligger fokusert på de lover som viser til hvordan kirken utviklet seg som organisasjon, hvordan statens forhold til kjetteren var, og hva som kommer frem av kirkens

¹¹ Pharr, 2001. Oversatt av Clyde Pharr, 2001, New Jersey, Princeton university Press

¹²Tanner, 1990. her oversettes de dokumenter som er tilgjengelig de fire første økumeniske konsilene forfattet av Normann P.Tanner, 1990, London, Sheed & Ward

¹³ Pharr, 2001s.xvii

rettssystem. Kilden vil ha to bruksområder. Det første vil være å se på innholdet i lovene. Her vil jeg da presentere lover som kan relateres utviklingen på oppgavens hovedområder og videre se dette opp mot hva som kommer frem av de økumeniske konsilene. Det andre bruksområdet vil være å se på hva det ville si at lovene ble skrevet. Et eksempel på dette hvordan biskopene i kirken får sitt eget underkapittel i bok 1 som tar for seg de forskjellige statlige kontorene som oss at biskopene ble regnet som del av imperiets elite (videre belyst i del 3.3.2).

De fire første økumeniske konsiler var samlinger av kirkens ledere (biskopene). De fire konsilene er som følger: Konsilet i Nikea (325), konsilet i Konstantinopel (381), Konsilet i Ephesus (431) og Konsilet i Kalkedon (451). Alle de fire økumeniske konsilene kom som et resultat på konflikter innad i kirken. Et annet felles trekk ved konsilene er at de ble innkalt på keiserens befaling, som vitner til hvor viktig kirkens anliggende var for den romerske stat. Igjennom de fire konsilene ser vi hvordan kirken gradvis former sin egen identitet og sitt eget styresystem hvor det også kommer frem hvordan kirkens eget rettssystem operer og utvikler seg. Det som kommer frem av konsilene vil brukes opp mot både litteratur og det som kommer frem av *Codex Theodosianus*.

Av annet kildemateriale har jeg sett på synoder som er samlet sammen av kirken. Her inngår synoden i Elvira¹⁴ (kalt sammen et sted mellom 284-314). En annen synode jeg har sett på er synoden i Antiokia (341).¹⁵ Videre har jeg sett på Eusebius verk *Vita Constantini*¹⁶ dog jeg har trødd varsomt ved bruken av denne kilden for å representere historiske fakta, grunnet at dette kan regnes som en hyllest til keiser Konstantin og derav være utro mot faktiske hendelser.¹⁷

1.4.Relevans, og oppgavens bidrag til forskningsfronten

¹⁴ Alle de 81 kanonene fra synoden i Elvira er oversatt av Ehrman & Jacobs, 2004, New York, Oxford University Press s.244-251

¹⁵ Dvornik, 1966, oversettelse av Dvornik s.32.

¹⁶ *Eusebius, Life of Constantine*, oversatt av Averil Cameron & Stuart Hall, 1999, Oxford, Clarendon Press

¹⁷ Ramsay Macmullen beskriver hvordan Eusebius avsto fra å fortelle den fulle sannhet i sine fremstillinger, se MacMullen, 1997

Mitt håp med denne oppgaven er at den vil sette et fokus på et par gjennomgående feil i skildringer av kirkens historie. Samtidig som jeg tror at de konklusjoner som kommer frem av mitt analytiske arbeid vil kunne gi et bidrag til forskningsfronten ved utviklingen av kirkens organisasjon, for å kunne se den i et bredere spektrum. Av de teorier som kommer frem av de forskjellige konklusjoner som oppgaven presenterer håper jeg kan brukes til å stille nye spørsmål angående emnet, som vil da tilføye noe nytt til forskningsfrontens helhet.

Tatt i betraktning den enorme rollen religion spiller i den verden rundt oss vil dette verket være relevant der det tar for seg hvordan en organisasjon som kirken utviklet seg etter den ble en del av et politisk system. Religion koblet opp mot politikk er i dag et viktig emne for å forstå den situasjonen verden befinner seg i. Og for å virkelig kunne forstå noe så vil jeg påstå at man må se på utviklingen av dette fra startfasen. Dette er igjen hovedårsaken for å starte med år 313 da dette markerer et år da staten begynte å prioritere kirken over de andre religioner i det romerske riket, og kristendommen begynte å bli en del av den romerske politikken. For alle som er interessert i seg om hvordan denne utviklingen utspant seg vil dette verket være relevant i aller høyeste grad.

Fra et akademisk ståsted vil oppgaven være relevant grunnet oppgavens metode knyttet opp mot arbeid med kildemateriale. Denne oppgaven er en kirkehistorie som bygger sitt hovedfundament på den romerske lovsamlingen *Codex Theodosianus* og dokumenter fra det økumeniske konsiler.

1.5.Disposisjon

Denne innledningen følges av: tre hovedkapitler og et konklusjonskapittel. Alle hovedkapitlene vil inneholde en konkluderende del på slutten. Alle 3 kapitlene vil bli avsluttet med en konkluderende del.

Kapittel 2 som er det første hovedkapittelet i denne oppgaven vil jeg gi en fremstilling og analyse av hvordan kirken utviklet seg som organisasjon igjennom de fire økumeniske

konsilene. Kapitlet vil bestå av tre underkapitler: 1) Utvikling av kirkens geografiske maktområder. 2) Utvikling av kirkens organisasjon og hierarki 3) Utdannede menn blir biskoper.

Kapitlet i sin helhet vil ta for seg hvordan utviklingen av kirkens organisasjon og hierarki var preget av forholdet mellom stat og kirke. I del 2.1 vil jeg vise til hvordan situasjonen var for kirken før det første økumeniske konsilet, dette er gjort for å både for at leseren selv kan danne seg et bilde av hvordan kirken var i denne perioden, for å se på dette opp mot mye av utviklingen som skjer gjennom de fire første økumeniske konsil. Del 2.2 vil ta jeg se på utviklingen av kirkens forhold til de geografiske områdene organisasjonen forholder seg til, det vil også bli belyst hvordan de administrerte disse områdene. Del 2.3 jeg se hvordan kirken utviklet et mot sentralisert maktapparat, det er her sett på utviklingen gjennom konsilene, og lovverket. I del 2.4 vil jeg ta for meg hvilken betydning det fikk for kirken at biskopene fra 300 tallet og utover delte utdanningen til de som av den statlige eliten, og videre ta for meg hvordan statlige privilegier førte til en tilstrømning av høyt utdannede menn i kirkens presteskap.

Kapittel 3 skal følge utviklingen av kirkens rettssystem. Kapitlet vil bestå av fem underkapitler: 1) Hvordan forholdet mellom det statlige rettssystemet og kirkens rettssystem utviklet seg på 300-tallet 2) Ble kanonene utlyst på 300-tallet sett på som lover? 3) Hvordan var forholdet mellom det statlige rettssystemet og kirkens rettssystem på 400 tallet

Kapitlet i sin helhet vil se på hvordan kirkens rettssystem utviklet seg igjennom de økumeniske konsilene, hvor det skal argumenteres for at disse kunne regnes som en viktig del av kirkens rettsanstalter. I del 3.1 vil se på forholdet mellom statens- og kirkens rettssystem på 300 tallet, hvor jeg vil se de to opp mot hverandre. Det vil videre bli vektlagt hvordan staten og kirken så på kirkens eget rettssystem, og hvordan et felles rettssystem som skulle gjelde hele kirken oppsto. Del 3.2 vil være en drøftende del hvor jeg skal se på om kirkens opererte med lover på 300-tallet. Del 3.3 Her vil jeg se på hvordan forholdet mellom statens og kirkens rettssystem var på 400 tallet. Det vil her bli vist hvordan det statlige rettssystemet påvirker kirkens, og hvordan statens rettssystem beskytter kirkens eget rettssystem og kirken som organisasjon.

Kapittel 4 vil se på utviklingen av kirkens forhold til kjettere. Dette kapittelet vil bestå av i alt 4 underkapitler: 1) Staten ønsker en enhet i kirkens organisasjon 2) Keiserens støtte til kirken 3) forholdet til kjettere etter at kristendommen var blitt statsreligion 4) Statens og kirkens forhold til kjettere fører politisk maktkamp innad i kirken.

Ved dette kapittelet vil jeg ta for meg hvordan kirkens forhold ovenfor kjettere utviklet seg, og i etterkant se hvordan dette bidra til å prege kirken som organisasjon. I del 4.1 skal jeg se på hvordan keiserne ønsket å forholde seg til en kirke som var enhetlig, og hvordan dette påvirket prosessen opp mot at kristendommen skulle bli statsreligion. Del 4.2 skal ta for seg hvilken rolle keiseren spilte i splittelsene som preget kirken, det vil bli fokusert på hvordan keiserens støtte påvirket forholdet mellom den arianske linjen og den katolske kirken. Del 4.3 vil ta for seg hvordan situasjonen til kjetterne var på 400-tallet, og hvordan synet til kirken og staten utviklet seg etter at kristendommen hadde blitt statsreligion. Del 4.4 vil vise til hvordan kirkens forhold til kjetterne førte til politiske maktkamper mellom bispesetene Alexandria og Konstantinopel, to av rikets hovedbispeseter.

2. Organisasjon og hierarki

I denne delen av oppgaven er formålet å utforske kirkens utvikling som organisasjon utviklet seg i perioden 313-325. Utviklingen skal sees opp mot hvordan den var påvirket av forholdet mellom stat og kirke. Dette kapittelet er delt opp i fire underkapitler: 1). Kirken som organisasjon i perioden 313-325- 2). Utvikling av kirkens geografiske områder. 3). Sentralisering av makt. 4). Utdannende menn blir biskoper.

Av litteratur har jeg i denne delen sett på Dvorniks verk *Byzantian and the Roman Primacy*, hvor hele verket baserer seg på hvordan kirken stilte seg til det opphøyede bispesetet av Roma igjennom kirkens historie.

2.1. Kirkens organisasjon i perioden 313-325

Etter lovliggjørelsen av kristendommen i år 313 ble kirken raskt favorisert av staten i form av privilegier og finansiering av kirkebygging.¹⁸ Dette forholdet mellom stat og kirke førte til at kirken sakte men sikkert begynte å bygge seg opp som en autorativ enhet i det romerske riket. Områder som var tilknyttet kirken ble administrert igjennom biskopene, som hadde full autoritet innenfor sitt tilegnede område. Kirken opererte med et enkelt hierarki for deres presteskap i år 313. Biskopene var de øverste lederne, deretter fulgte prestene og så diakonene.¹⁹ Frem mot det første økumeniske konsilet forekom det en forandring ved dette hierarkiet, da biskoper av hovedstedene i provinsene fikk tittelen metropolisk biskop. En metropolisk biskop var en biskop som hadde sitt administrative ved hovedstedene i provinsene, det er usikkert når denne tittelen ble gjeldende. Francis Dvornik konkluderer med at forandringen forekom ikke lenge før konsilet i Nikea.²⁰ Disse embetene var regnet som viktigere enn de andre, grunnet byenes historie, folketall og betydning i det romerske riket.²¹ I dette henseende var dette et resultat av det stadig tettere forholdet som bygde seg opp mellom stat og kirke, og en naturlig utvikling var da at kirkens biskoper i hovedstedene fikk opphøyet status og et større ansvarsområde. Dette viser oss hvordan de viktigste byene for staten begynte nå å vokste frem som de viktigste byer for kirken, og det viser også til hvordan de

¹⁸ Treadgold, 1997 s.33

¹⁹ Dette er de stillingene som er nevnt ved konsilet i Elvira, konsilet ble holdt et sted mellom 284-314. De 81 kanonene som er knyttet opp mot konsilet finner du i Ehrman & Jacobs, 2004 s.244-251.

²⁰ Dvornik, 1966 s.31.

²¹ Dvornik, 1966 s.31.

metropolitiske biskopene ble ansett som høyere i rang enn biskopene i resterende av provinsens byer.

De fleste biskoper ble valgt ut blant diakonene, og ikke fra presteskapet, som kan skyldes det tette samarbeidet mellom biskop og diakon.²² Det er en rekke tilfeller hvor diakonene begynte å sette seg over prestene, og i mange tilfeller stilte de seg imot dem.²³ Forholdet mellom presbyter og diakon var et emne som ble tatt opp ved det første økumeniske konsilet igjennom kanon 8.²⁴ Kanonen understrekte at det var tilfeller der prester hadde mottatt nattverd fra diakoner, noe som stred imot presteskapets hierarki, og understrekte så at presbytere skulle være over diakonene²⁵. Før konsilet i Nikea var det da en tynn linje som skilte de to stillingene. En linje som skulle bli mer konkret etter det første økumeniske konsilet som et resultat av kirkens økende fokus på sin egen organisasjon (se del 2.2). Tilfellet viser en kontrast ved fokus på kirkens stillinger før og etter konsilet i Nikea.

En viktig del av kirkens organisasjon var synodene, det var her viktige saker og uenigheter som angikk kirken ble tatt opp og fungerte i denne forstand som kirkens administrative fellesarena. Opphavet av kirkens system ved å organisere gjennom synodene er ukjent, men Dimitris J. Kyrtatas hevder at det var ved en tidlig fase at det ble bestemt at dette skulle bli styrt av biskopene.²⁶ Synoder var altså samlinger bestående av flere biskoper, og ved flere anledninger var presbytere og diakoner også tilstedeværende. Alle kirkemøter før det fjerde økumeniske konsilet ble definert av kirken som synoder, og i denne oppgaven vil jeg bruke begrepet synode ved de kirkemøter som ikke var regnet som økumeniske konsil. Ved å skille mellom de to får jeg gitt en ryddig presentasjon for leseren.

De fleste synoder før samlingen av konsilet i Nikea var som regel enten lokale eller provinssiale.²⁷ Det finnes riktig nok et par eksempler som angår flere enn en provins, men det var ikke normen for synodene. Fleste av sakene som synodene tok opp var saker som gikk på

²² Tanner, 1990 s.15.

²³ Benedetto & Duke, 2008 s.189.

²⁴ Tanner, 1990 s.14.

²⁵ Tanner, 1990 s.14.

²⁶ Kyrtatas, 2005 s.63.

²⁷ Edwards, 2007 s.367

det anliggende som angikk den provinsen synoden ble holdt i. Den første synoden som har utlyst kanoner, som vi kjenner til i dag, er synoden i Elvira i Spania (det er usikkerhet når konsilet ble holdt, men vi vet det ble holdt et sted mellom år 295 -314). Synoden i Elvira besto av 19 biskoper og 24 presbytere.²⁸ Hvordan bestemmelsene ble håndhevet er vanskelig å si siden det enda ikke var en enehersker som var blitt kristen og hadde et tett samarbeid med kirken på det tidspunkt kanonene ble bestemt.²⁹ Den første synoden som kan knyttes opp mot staten ble holdt i Arles i 314, og var den første synoden som keiser Konstantin I (272-337) var direkte involvert i. Samarbeidet med staten ble her reflektert i saker som ble tatt opp ved synoden. Et eksempel på dette var at det ble tatt opp tolerasjon av militærtjeneste for kirken.³⁰ Den viktigste synoden i perioden 313-325 ble holdt i Alexandria i 318. Synoden var kalt sammen av biskopen av Alexandria, Alexander (usikker når han var født, døde i år 326) og besto av i alt 100 biskoper, her ble presten Arius (256-336) sensurert og bannlyst fra Nilen område grunnet hans fortolkning av doktrinen som omhandlet Jesus forhold til faderen.³¹ Etter bannlysingen fikk Arius støtte ved sin tolkning av doktrinen av andre biskoper i riket, og den mest betydningsfulle og ressurssterke av disse var Eusebius, biskop av Nikomedia (døde i år 341).³²

Tilfellet Arius var et eksempel hvor det ble tydeliggjort hvor lite kommunikasjon og enighet det var angående kirkens doktriner i gitt tidsrom, og vitnet til at kirken ikke hadde noen fastsatt samarbeid seg imellom, som var en viktige faktorer for at denne striden innad i kirken skulle nå det omfanget den gjorde.

Det som skjedde med kirken etter milanoediktet var at interne disputer ble en del av den offentlige sfære, og det var ikke lenger bare kirken som ble berørte av dens konflikter men også staten. Konstantin bestemte seg for å forsøke å løse problemet ved å kalle sammen biskoper fra hele riket til en felles synode, og resultat ble konsilet Nikea i år 325, som i seinere tid skulle dette bli betegnet som det første økumeniske konsilet.

²⁸ Edwards, 2007s.369.

²⁹ Keiser Konstantin ble enehersker i riket i år 324, og kom til makten sammen med Licinius i år 313.

³⁰ Edwards, 2007.s368.

³¹ Kannengiesser, 1991 s.204-205.

³² Edwards, 2007. s.369 -370.

Synodene/konsilene er et felt hvor det blir synlig hvordan innholdet som blir tatt opp i dem forandrer karakter etter kirken innledet et forhold med staten og fritakelse for offentlige arbeidsoppgaver. Bestemmelser og innhold i synodene ble påvirket av det nye samarbeidet med staten kort tid etter kristendommen ble lovliggjort i 313. Det er også en arena der vi ser øyeblikkelig forandringer i bestemmelser og utfall som kommer frem av synoden. Et viktig område siden det var gjennom synodene og konsilene kirken bestemte sine lover.

I de siste delen av dette underkapittelet skal jeg ta for meg hvordan kirkens forhold til geografiske områder var i perioden 313-325. Store deler av det romerske riket var i begynnelsen av 300 tallet uberørt av kirken. Byene var områdene som kristendommen sto sterkest³³. Mange plasser i riket var det fortsatt vanlig for kristne å samle seg i private hus, og mange av deres felles møteplasser fikk ofte status som kirker.³⁴ Etter 313 ser vi at staten selv begynner å finansiere byggingen av store kirker³⁵, som skulle føre til at kristne begynte i større grad å samle seg i kirker istedenfor private hjem. Dette igjen førte til at de geografiske områdene ble viktigere for kirken som organisasjon, der kirken ble et senter for samling og preking til massene.

Kristendommen hadde nylig blitt forfulgt i mange av Romerrikets provinser resultatet av dette var at kirken ikke hadde innflytelse i alle provinsene i riket. I det romerske riket var det store avstander mellom de forskjellige områder, og disse områdene varierte språkmessig.

Grupperinger som egyptere, syrere og grekere delte ikke et felles språk³⁶. Dette var et større problem i den østlige delen av rike enn i det vestlige, hvor det latinske språket var mye mer utbredt,³⁷ Språklige barrierer var en av faktorene som førte til at det ble vanskelige forhold når kirken skulle støte på interne problemer som strakk seg over de forskjellige provinsene i riket. Striden mot arianismen er igjen et eksempel på dette. Og de geografiske faktorene må ha spilt sin rolle i konflikten der dette var en situasjon som skulle skape et fokus på kristendommen i hele det romerske riket, og ikke bare som en konflikt som preget et område eller en provins.

³³ Davidson, Woodbridge, Wright, & Dowley, 2005 s.12.

³⁴ Davidson et al., 2005 s.12.

³⁵ Casiday & Norris, 2007 s.3.

³⁶ Treadgold, 1997 s.9.

³⁷ Treadgold, 1997 s.9.

I perioden 313 til 325 var det Alexandria, Antioch og Roma som var de viktigste byene både for stat og kirken. Grunnen for dette er enkel, det var de største og mest folkerike byene, som igjen førte til at dette var de områdene hvor fleste parten av kristne holdt til. Aelia (Jerusalem) hadde mer en symbolsk betydning, og var ikke på høyde med de provinsiale hovedstedene og derav hadde ikke dens biskop tittelen metropolisk biskop. Men vi ser hvordan dette er en viktig by for kirken da det ved konsilet i Nikea byens viktighet ble tatt opp via kanon 7, her kom det fram at biskopen av Aelia skulle bli ansett rett etter de metropoliske biskopene, grunnet byens historie som ga den en særegen symbolsk betydning for kristne.³⁸ Konstantinopel ble grunnlagt i år 330,³⁹ og ifra tiden etter 330 var det Roma, Konstantinopel og Alexandria som skulle dominere den politiske arenaen både for stat og kirke.⁴⁰

I perioden 313-325 opererte staten og kirken med forskjellige forhold i henhold til grenser og hvordan de forholdt seg til dem. Etter Konstantin ble enehersker i 324 delte han riket opp i prefekturer, som han utnevnte fem eller seks pretorian prefekter til å styre i områdene. Prefekturere besto både av dioceses, og provinser⁴¹. Diocesene var områder større enn provinser, men mindre enn prefekturere, og var en modell for grenseinndeling som kirken seinere skulle ta til seg (se 2.2). Selv om pretorian prefektene kontrollerte i prefekturere var det Konstantin som satt med den endelige makten. For kirken var biskopene alene om makten i sine distrikter siden kirken enda ikke hadde noe sentralisert maktapparat.

2.2. Utvikling av kirkens forhold til geografiske områder

Grenser og hvordan de skulle administrere områder var viktig emne for kirken allerede ved det første økumeniske konsilet. Denne tradisjonen skulle fortsette der det ble et gjennomgående emne ved for alle de fire første økumeniske konsilene. I dette underkapittel vil jeg gjennomgå og analysere utviklingen av kirkens geografiske maktområder igjennom konsilene, Min arbeidshypotese for dette underkapittelet er at de forandringene som forekom var sterkt påvirket av forholdet mellom stat og kirke.

³⁸ Tanner, 1990 s.9.

³⁹ H. F. Hagg & Straum, 2004s.83

⁴⁰ Cross & Livingstone, 2005 s.406.

⁴¹ Treadgold, 1997 s.37-38.

Ved konsilet i Nikea i 325 kom det frem hvordan kirken begynte å sette opp et fast system om hvordan geografiske områder skulle administreres. Dette blir tatt opp i kanon 6 og 15. I kanon 15 fra konsilet ser vi tydelig kirkens fokus på grenser. Kanonen 15 lyder som følger:

On account of the great disturbance and the factions which are caused, it is decreed that the custom, if it is found to exist in some parts contrary to the canon, shall be totally suppressed, so that neither bishops nor presbyters nor deacons shall transfer from city to city. If after this decision of this holy and great synod shall attempt such a thing, or shall lend himself to such a proceeding, the arrangement shall be totally annulled, and shall be restored to the church of which he was ordained bishop or presbyter or deacon.⁴²

Her kom det fram at ingen i presteskapet skulle kunne overføre sitt embete til andre byer enn den de var blitt ordinert i.⁴³ Kanonen beskrives her som en konsekvens av striden som var grunnlaget for at konsilet ble samlet – striden mellom arianismen og den katolske kirken.

Kanon 6 er viktig av den grunn at den viser til en organisering av administrative ansvarsområder, og viser til hvordan kirkens forhold til grenser. Kanonen lyder som følger:

The ancient customs of Egypt, Libya and Pentapolis shall be maintained, according to which the bishop of Alexandria has authority over all these places since a similar custom exists with reference to the bishop of Rome. Similarly in Antioch and the other provinces the prerogatives of the churches are to be preserved.⁴⁴

⁴² Tanner, 1990 s.13

⁴³ Tanner, 1990 s.13

⁴⁴ Tanner, 1990 s.8 – 9.

Vi ser her at biskopene ved Alexandria, Roma og Antioch, - som var hovedsteder i hver sitt diocese og var de mest betydningsfulle byer for staten i gitt tidsrom -⁴⁵ fikk et overordnet ansvarsområde i henholdt til byer av mindre viktighet, som viser til hvordan biskopenes makt var knyttet opp mot byenes status i samfunnet. Robert Stark viser til en teori som kan være behjelpelig å belyse hvorfor disse byene ble viktig for kirken der han viser til at kristendommen sto sterkere i de større byene i riket siden det var her kristendommen først fikk sin styrke, og kobler byenes størrelse opp mot grunnlag for at kristendommen skulle spre seg slik den gjorde.⁴⁶ Dette vil kunne forklare hvorfor akkurat disse byene ble tildelt et overordnet administrert ansvar for områdene knyttet opp mot disse hovedstedene. Selv vil jeg tillegge at byenes størrelse ikke var den eneste faktoren som førte til at disse byene ble viktig for kirken, hvor jeg vil inkludere byenes politiske relevans for staten, skulle som et resultat føre til at disse ble de politisk viktigste byene for kirken. Ifølge Henry Chadwick var disse tre byene de viktigste byene for staten i gitt tid, som betyr at de var de viktigste politiske sentraene også.⁴⁷ Begrunnelsen for denne hypotesen knytter jeg opp mot forholdet mellom stat og kirke, og det kommer tydelig frem av *Codex Theodosius*, og Konstantins støtte til kirken at kristendommen ble mer og mer integrert i statens egen politikk, som ville medføre til at der den statlige politikken kommer tydeligst frem vil også være de områdene kirken sto sterkest.

Kanon 6 kan videre knyttes opp mot en utvikling som viser til hvordan kirken begynte å ta til seg statens eget system for grenseinndeling, og hvordan de områdene skulle organiseres. Dette skulle bli enda klarere ved det andre økumeniske konsilet, konsilet i Konstantinopel (381), igjennom kanon 2. Kanonen lyder som følger:

Diocesan bishops are not to intrude in churches beyond their own boundaries nor are they to confuse the churches [...]. Unless invited bishops are not to go outside their diocese to perform an ordination or any other ecclesiastical business. If the letter of the canon about dioceses is kept, it is clear that the provincial synod will manage affairs in each province, as was decreed at Nicaea. But the churches of God among

⁴⁵ Roma og Alexandria var på følgende tidspunkt de to største byene i riket, dette er et velkjent faktum. Antioch var hovedstedet for diocesen Oriens, se Kazhdan, 1991a s.114, og var regnet som blant de 4 største byer i følgende tidsrom, se tabell i Stark, 1996 s.131.

⁴⁶ Stark, 1996 s.134

⁴⁷ Chadwick, 2001 s.229

barbarian peoples must be administered in accordance with the custom in force at the time of the fathers. ⁴⁸

Her kommer det frem at biskopene ikke skulle blande seg inn i de andre diocesers saker, men at de skulle begrense sin makt til saker som omhandlet deres egne dioceses, unntaket var visst biskopene var invitert til å utføre arbeid andre steder. Kanonen viser til at det hvordan kirken fordeler biskopenes administrative områder etter diocesets grenser. Dioceses var en grenseinndelings modell innført av Konstantin, og beskrev et område som var mindre enn et prefektur, men større enn en provins, som ble administrert av vicarene.⁴⁹ Kanonen viser oss at dette var nå en inndeling av geografiske områder som kirken delte med den romerske stat.⁵⁰ Kort fortalt var det etter modellen til den sekulære provinsielle administrasjonen begynte kirken å dele inn sine områder i kirkelige dioceses. Kirken hadde ved dette adoptert de statlige grenser i det romerske riket, og førte da til at biskopene i hovedstedene fikk autorativ makt over det kristelige anliggende over hele dioceset, som viser at de delte det samme administrative område som vicarene. Fra disse fakta har jeg dannet tesen om at kirkens grenseinndeling begynte ved dette å forme seg som en parallell til det av den romerske staten. Første spor av koblingen av dioceses opp mot kirken kommer frem i *Codex Theodosianus* fra en lov som ble utlyst av keiser Valens (328-378) og Valentinian II (371-392) i år 376. Loven lyder som følger:

*Whatever is customary in the conduct of civil suits shall likewise be observed in ecclesiastical litigation, so that if there are any matters arising from certain dissensions and slight offenses pertaining to religious observance, they shall be heard in their own places and by the synods of their own dioceses, whith the exception of those matters which criminal action has established shall be heard by ordinary and extraordinary judges or by the Illustrious authorities.*⁵¹

⁴⁸ Tanner, 1990 s31-32.

⁴⁹ T. Barnes, 2013 s.92. Vicarer var en statlig stilling som hadde autorativ makt i diocesene.

⁵⁰ Se Kazhdan, 1991a for informasjon om at kirken og statens dioceses omfattet samme område.

⁵¹ Pharr, 2001 s.444. Denne loven er hentet fra bok 16 i *Codex Theodosianus* i underkapittelet *Bishops, Churches, and Clerics*.

Dette viser til at denne modellen for å dele inn maktområder på var noe som ble tatt i bruk av kirken i tiden mellom det første- og det andre økumeniske konsilet. Forholdet mellom stat og kirke influerer altså ikke bare kirken som organisasjon, men var også en avgjørende faktor for dens forhold til grenser for administrerte områder. Ved konsilet i Konstantinopel (381) var dette et system som var en del av kirkens egen organisasjon, men som allerede er belyst begynte utviklingen allerede igjennom kanon 6 ved konsilet i Nikea (325).

Kanon 2 fra konsilet i Konstantinopel var en videreføring og spesifisering av kanon 6 ved Nikea, og viste til klare intensjoner om at kirken skulle begynne å adoptere et kontrollområde som var likt det til den romerske staten. Kirkens nye autorative grenseområder vil jeg videre peke ut som en konsekvens av forholdet mellom stat og kirke. Tesen er basert i at kirkens forhold til staten førte til at kristendommen ble en viktig del av den statlige politikken, som førte med seg at de to institusjonene ble knyttet opp mot hverandre gjennom deres relevans i samfunnet, som igjen førte til at hadde mulighet til å utvikle seg både etter modeller til den statlige organisasjonen.

Kirkens fokus og utvikling av deres system for inndeling av administrative geografiske områder ble et videre fokus ved det tredje økumeniske konsilet (Konsilet i Ephesus, 431), og også her ble det vektlagt hvordan man skulle forholdet seg til grenser innad i kirken. Dette kommer gjennom en resolusjon som sa at biskopen av Kypros skulle ordinere sine egne biskoper, hvor det tidligere hadde vært tilfeller at biskopen av Antioch hadde utført ordinasjoner her.⁵² Resolusjonen som ble utlyst av konsilet skulle være gjeldende for alle dioceses og provinser, og det understrekes her at ingen biskoper skal ta til eie områder som var utenfor sin egen provins, og at i alle provinser skulle biskopene ha ukrenkelige rettigheter.⁵³ Dette er enda et eksempel på hvor viktig det var for kirken at biskoper ikke overskredet sitt maktområde, og at det skulle være et fast system for hvordan de skulle kontrollere diocesene og provinsene som var underlagt dem. Og det viser seg at det var et gjennomgående trekk om hvordan prestskapet skulle forholde seg til grenser ved konsilene, som igjen viser et utviklingsmønster som kan spores igjennom de fire første økumeniske konsilene.

⁵² Tanner, 1990 s.68.

⁵³ Tanner, 1990 s.68.

Ved det fjerde konsilet var det hele fire kanoner som tok for seg hvordan presteskapet skulle forholde seg til sine egne grenser. Kanon 5 var en bekreftelse om at kanon 15 (For gjennomgang av kanonen se s.14) fra konsilet i Nikea fortsatt var gjeldende.⁵⁴ Kanon 10 sa at ingen prester skulle kunne bli ordinert i to forskjellige kirker, og visst en i presteskapets rekker skulle overføres til en annen kirke skulle han ikke ha noe å gjøre med sin tidligere kirke. Kanon 12 viser til at det hadde vært tilfeller hvor biskoper hadde gått til de sekulære myndigheter for å splitte en provins i to igjennom et offisielt mandat, som kunne resultere i at det ble to biskoper i enn og samme provins. , Biskoper som brøt denne kanonen skulle stå til fare for å miste sin stilling. I de tilfeller dette hadde forekommet tidligere skulle dette bare være gjeldende på papiret, og den opprinnelige metropoliske biskopen skulle være den øverste biskopen i område.⁵⁵ Kanon 17 er den mest interessante av disse kanonene og viste en ytterligere utvikling om hvordan kirkens organisasjon skulle forholde seg til de geografiske områdene, kanonen lyder som følger:

*Rural or country parishes belonging to a church are to stay firmly tied to the bishops who have possession of them, and especially if they have continually and peacefully administered them over a thirty-year period. If, however, within the thirty years any dispute about them has arisen, or should arise, those who are claiming to be wronged are permitted to bring the case before the provincial synod. If there are any who are wronged by their own metropolitan, let their case be judged either by the exarch of the diocese or by the see of Constantinople, as has already been said. If any city has been newly erected, or is erected hereafter, by imperial decree, let the arrangement of ecclesiastical parishes conform to the civil and public regulations.*⁵⁶

Kanonen sa at menigheter i byområder og landområder skulle være fast knyttet til biskopen som hadde ansvar for dem, spesielt visst de hadde hatt ansvar for dem over 30 år.⁵⁷ Skulle det bli en dispuTT over område skulle dette tas opp i en provinsiell synode, visst man etter dette skulle føle seg urett behandlet av den metropoliske biskopen⁵⁸ skulle saken enten bli tatt opp

⁵⁴ Tanner, 1990 s90.

⁵⁵ Tanner, 1990 s.92.

⁵⁶ Tanner, 1990 s.95.

⁵⁷ Tanner, 1990 s.95.

⁵⁸ De metropoliske biskopene var biskoper i hovedstedene i provinsene.

av erkebiskopen⁵⁹ i dioceset, eller ved bispesetet i Konstantinopel. Videre sier kanonen at kirker i nye byer som ble reist skulle disse menighetene struktureres etter en statlig modell.⁶⁰ Det vi ser er et fult utviklet system hvor kirkens organisasjon forholder seg til grenser på lik linje med den romerske staten. Hovedstedene i øst og vest var de øverste administrerende områdene.⁶¹ Hovedstedene i diocesene var underlagt Konstantinopel og Roma. Hovedstedene i provinsene var underlagt diocesene. Byene som ikke var hovedsteder var underlagt provinsene, og biskopene her hadde bare kontroll over sitt eget tilegnede ansvarsområde.

Utviklingen gjennom de fire økumeniske konsilene viser hvordan kirkens organisasjon gradvis danner en administrasjon som er sterkt knyttet opp mot de geografiske områdene. Det var klare regler for hvordan områdene skulle administreres, og hvem som skulle administrere dem, og ved utgangen av det fjerde økumeniske konsilet ser vi at kirken forholdt seg til grenser etter den samme modellen som den romerske staten brukte.

2.3.Kirkens sentralisering av makt

Sammenligner vi hierarkiet og organisasjonssystemet i kirke og stat ser vi tydelige forskjeller i perioden 313 -325 (se kapittel 2.1) og perioden 325-451. Staten opererte med en organisasjon som hadde blitt formet over en lang utviklingsprosess, og bar preg av det store tidsrommet den hadde eksistert i. Kirken i år 313 var en organisasjon som aldri hadde vært del av et sekulært styresystem der det hadde i perioden frem mot dette hadde vært knyttet opp mot selve religionen. Det som skjedde ved år 313 var at dette skulle forandre seg da kirken begynte å bli en del av statens egen visjon for fremtiden.

I forkant av det første økumeniske konsilet manglet kirken et sentralisert system, men da staten begynte å favorisere kristendommen igjennom privilegier og støtte til kirkebygging,

⁵⁹ Erkebiskoper var biskopene i hovedstedene i diocesene, for ytterligere informasjon se del 2.3

⁶⁰ Tanner, 1990 s.95.

⁶¹ Roma er ikke nevnt her, men det kommer frem av kanon 28 i samme konsil at bispesetet i Konstantinopel skulle komme etter Roma ved det kirkelige anliggende se Tanner, 1990 s.99-100. En komplett gjennomgang av kanonen blir foretatt i del 2.3.4 s.28. I den nevnte delen har jeg også konstruert en tabell som sammenligner ansvarsområde mellom stat og kirke se s.30.

begynte en prosess hvor kirken som organisasjon forandret seg og konseptet om en homogen «universell» kirke skulle bli dominerende igjennom de fire økumeniske konsilene. Ved konsilene ser hvordan kirken beveger seg mot en sentralisering av makt. Over hele perioden 325 -451 skulle kirken som organisasjon gå igjennom store forandringer. Et av oppgavens formål vil være å argumentere for at forandringene som skjer var et resultat av statens egen visjon for det romerske riket og kirken som organisasjon.

Da Konstantin kom til makten foretok seg en rekke administrative reformer. Han skapte et system hvor riket skulle bli delt opp i 12 dioceses, som var styrt av vicarer, som var underordnet pretorian prefektene.⁶² Måten Konstantin delte riket opp i forskjellige områder hvor alle skulle ha en som hadde et overordnet ansvar for sin egen avdeling som var en viktig faktor for å kunne opprettholde stabilitet innad i riket og viser hvor viktig det var at det bare skulle være en person som var ansvarlig for sitt tilegnede ansvarsområde. I perioden 313 -325 var det ikke en felles «universell» kirke, kirkens organisasjon var mer heterogen enn homogen.

Dimitris Kyrtatas beskriver ved i perioden før konsilet i Nikea sto i fare for å bestå av en assosiasjon av flere uavhengige kirker.⁶³ Kirke hadde da ingen klar grenseinndeling, og at den var preget av dårlig kommunikasjon mellom dens ledere, som var et resultat av språklige forskjeller, og forskjellige tolkninger av dens doktriner. Et resultat av kirkens styresystem og det økende forholdet med den romerske stat skulle føre til en splittelse innad i kirken, som ble en del av den offentlige sfæren, og skulle rette søkelyset om hvor svakt kirken var stilt som organisasjon i perioden frem mot det første økumeniske konsilet. Videre viste det et hierarki i presteskapet som ikke hadde tydelige grenser som gjorde det mulig for presbytere å sette spørsmålstegn ved biskopenes tolkninger av doktriner, som striden mellom Arius og Alexander var et vitne til. Eksempelet viser til at kirken som organisasjon var preget av et ledersystem som ikke baserte seg på et fungerende samarbeid mellom biskopene i de forskjellige provinser. Dette kan eksemplifiseres ved problemet som oppsto ved uenighetene mellom leder (Alexander, biskop av Alexandria) og hans undersått (Arius, prest i Alexandria), som er et støttende faktum på hvor svak kirken var stilt som organisasjon i det aktuelle

⁶² T. Barnes, 2013 s.92.

⁶³ Kyrtatas, 2005 s.64

tidsrom. Ut fra dette vil min påstand da være at dette er et problem innad i kirken var fremprovosert av det organisasjonssystemet som kirken fulgte og det faktum at de nå begynte å bli en del av statens egen politikk. Altså var splittelsen innad i kirken et logisk utfall, samt en direkte konsekvens av hvordan kirken fungerte som organisasjon i perioden frem mot konsilet i Nikea (325). Splittelsen skulle vise seg å prege hele kirken i det romerske riket. En kirke som ikke var forberedt på å løse problemet uten at staten grep inn, en løsning som skulle komme i form av at Konstantin kalte inn til det første økumeniske konsilet i 325.⁶⁴

2.3.1. Formen på de økumeniske konsil: en statlig modell?

Før jeg vil gjennomgå hvordan kirkens organisasjon utviklet seg gjennom de økumeniske konsilene vil jeg her vise til hvordan selve formen på konsilene var, og hvor kirken fikk denne modellen fra. Dette vil bli belyst i denne delen av underkapittelet 2.3 og vil være en drøftende del, hvor jeg skal gå igjennom argumentene som er tatt opp i forskningsfronten.

Fra det første økumeniske konsilet ble fokuset i økende grad rettet mot hvordan kirken skulle fungere som organisasjon, og det var igjennom konsilene vi ser hvordan kirken begynner å formes til en organisasjon som får et sentralisert styresystem. Grunnlaget for denne argumentasjonen ligger i formen på konsilet, det var en samling av alle lederne i kirkene, som sammen skulle konkludere seg frem til en løsning på problemet.

Hamilton Hess viser til hvordan den tyske historikeren Heinrich Gelezer i 1907 i sitt verk *Ausgewälte kleine Schriften*⁶⁵ der han hevder at likheten mellom prosedyrene utført av det romerske senatet og de økumeniske konsilene etter milanoediktet, var et resultat av keiserens egen hensikt om at de økumeniske konsilene skulle fungere i en parallell forstand når det kom til kirkens anliggende som det romerske senatet hadde til det statlige anliggende.⁶⁶ Dvornik går lengre tilbake i tid og viser til at på 200-tallet at synodene i Afrika var satt opp etter

⁶⁴ T. D. Barnes, 1981 s.208-209.

⁶⁵ Gelzer, 1907.

⁶⁶ Hess, 2002 s.24-25. Ved disse sidetall finner man også navnene på de andre forskeren som har studert sammenligningen mellom kirkens konsil, statens institusjoner. Det er et gjennomgående trekk at dette ikke er emne som er blitt tatt opp i mange engelskspråklige artikler.

samme protokoller som det romerske senatet anvendte, som han igjen baserer sin teori etter beskrivelser av helgenen Cyprian (200-258).⁶⁷ Hess viser til at denne konklusjon blir støttet opp av Pierre Batiffol som også hevdet at prosedyrene på de afrikanske synodene var tatt fra det romerske senatet, og presenterer et motargument mot dette som frem av studiene til Sieben Hermarmann og P.R Fisher som hevder at prosedyrene som var tatt i bruk ved det Afrikanske konsilet var i bruk av mange bedrifter både private og offentlige, og ved by konsilene, så vel som det romerske senatet, så det er vanskelig å si at denne modellen som var tatt i bruk i gitt tidsrom var bevisst modellert etter det romerske senatet.⁶⁸ Selv vil jeg tilføye at fortsatt opererte ikke kirken som en samlet enhet i dette tidsrom, og derav var dette bare gjeldende de kirker som var innunder Afrikas provins. Et annet motargument for at kirken tok til seg trekk fra senatet på 200-tallet er det faktum at på midten av 200-tallet hadde det romerske senatet mistet mye av sin makt, og var i en nedgangsperiode, der makten gikk mer og mer over i by-konsilene.⁶⁹ Det var først ved Konstantin at senatet skulle få tilbake alle sine administrative funksjoner og bli regnet som det høyeste og mest anerkjente konsil innad i staten, hvor senatet hadde mistet mye av sin anerkjennelse etter at keiser Diokletian (244-311) hadde svekket dets autoritet.⁷⁰ Det er det er ut fra dette jeg konkluderer med at de økumeniske konsilene skulle ta til seg formen av det romerske senatet slik det så ut etter Konstantins reformer.

2.3.2. Kirkens organisasjon ved det første økumeniske konsilet

Konstantin var selv tilstedeværende ved samlingen av konsilet i Nikea, og Frank Norris hevder at hovedgrunnet for dette var at en samlet religiøs pilar ville hjelpe til å opprettholde statens regjering.⁷¹

Fokuset på kirkens organisasjon skulle komme tydelig frem ved konsilet i Nikea. Dette kom til synlighet igjennom kanon 4, og kanon 6 (gjennomgått i del 2.3 s.17). Kanon 4 lyder som følger:

⁶⁷ Dvornik, 1966 s.30

⁶⁸ Hess, 2002 s.25.

⁶⁹ Abbott & Johnson, 1926 s.68

⁷⁰ Kazhdan, 1991c s.1868

⁷¹ Norris, 2007 s.74

*It is by all means desirable that a bishop should be appointed by all the bishops of the province. But if this is difficult because of some pressing necessity or the length of the journey involved, let at least three come together and perform the ordination, but only after the absent bishops have taken part in the vote and given their written consent. But in each province the right of confirming the proceedings belongs to the metropolitan bishop.*⁷²

Det blir her etablert at den metropoliske biskopen skal ha det overordnede ansvaret for utnevnelsen av nye biskoper. Det som skjer her er at den makten i provinsene blir sentralisert hos de metropoliske biskopene, og førte da til at sistnevnte fikk en overordnet stilling over de andre biskopene i gitt provins. Det som kom da frem at kirken har fått en overordnet stilling i hver provins, og kan sidestilles ved maktområdet til de provinsiale guvernørene.⁷³ Dvorniks konkluderte ved å ta utgangspunkt i denne kanonen med at kanonen illustrerte hvordan kirken begynte å ta til seg et styresystem etter en statlig modell. Dette begrunnet han med å sammenligne de metropoliske biskopenes makt med den til magistratene i hovedstedene, og mente at begge delte et autorativt område som strakk seg over hele provinsene.⁷⁴ Selv vil jeg se det mer naturlig å sammenligne de metropoliske biskopene i provinsene med de provinsiale guvernørene, og vicarene for diocesene. Guvernørene satt med administrative og juridiske makten i provinsene, og i kanon 6 ved det samme konsil kom det fram at biskopene i dioceset hovedsteder fikk administrativ makt over områdene i hele dioceset (se del 2.2 for en gjennomgang av denne kanonen), som ga dem et administrativt område som var likt til statens autorative leder for dioceset som var vicarene.⁷⁵ Det vi ser er at biskopene i de mest betydningsfulle byene for staten får større administrativt område og forholde seg, og fører da videre til en sentralisering av makten innad i kirkens organisasjon. For å illustrere sammenligningen har jeg valgt å plassere sammenligningene inn i tabell

⁷² Tanner, 1990 s.7.

⁷³ Kazhdan, 1991c s.1750.

⁷⁴ Dvornik, 1966 s.31.

⁷⁵ Pharr, 2001 s.598.

	For staten	For Kirken
Adminstativt ansvarlig for Dioceseser	Vicar	Etter konsilet i Nikea: Metropoliske biskoper ved hovedstedene i diocesene fra 325-451 Før konsilet i Nikea: Ingen i perioden 325-451
Administrativ ansvarlig i Provinser	Guvernører	Etter konsilet i Nikea: Metropoliske biskoper fra ca.325-451 Før konsilet i Nikea: Det er i løpet av perioden 313-325 de metropoliske biskopene fikk ansvar for provinsene.

2.3.3. Utvikling ved det andre økumeniske konsilet

Ved det økumeniske konsilet i Konstantinopel i 381 blir strukturen til kirken tatt opp fra kanon 2, 3 og 4. Kanon 2 har tidligere blitt gjennomgått i denne oppgaven, men er også av relevans her der den viser til hvordan biskopene skal holde seg til sine egne grenser, som igjen viser til et fokus på et mer strukturelt organisasjonssystem.⁷⁶ Kanon 4 sier at tidligere biskop Maximus ikke var, eller noensinne hadde vært biskop av Konstantinopel, og hans ordinasjoner var ugyldige.⁷⁷ Jeg har inkludert denne kanonen for å vise til hvordan utfallet var for kirkens organisasjon var da biskoper ble bannlyst. Kirkens filosofi på dette område var at alle avgjørelsene de bannlyste biskopene hadde foretatt seg skulle bli annullert. Kanon 3 tok for seg sentraliseringen av makt innad i kirken, og er av størst relevans for denne delen av oppgaven og den lyder som følger: *''Because it is new Rome, the bishop of Constantinople is*

⁷⁶ Tanner, 1990 s31-32.

⁷⁷ Tanner, 1990 s. 32.

to enjoy the privileges of honour after the bishop of Rome.'⁷⁸ Kanonen viser til hvordan biskopen av Konstantinopel skulle være høyest i rang etter biskopen av Roma, med tanke på ære. Chadwick viser til at begrepet ære skulle kort tid seinere bli brukt for å hevde autorativ makt, som han begrunner med igjennom brevkorrespondanse mellom i år 383 mellom Gregor (329-390) den metropoliske biskopen av Netianz, og Nectarius (døde i år 397) den metropoliske biskop av Konstantinopel. Gregor ville da at Nectarius gripe inn i en sak der en Cappedonisk biskop fikk problemer med byråkrater av staten. Dette er noe som viser at bispesetet i Konstantinopel hadde en høyere autoritet enn biskopen av den provinsiale hovedstaten Netianz.⁷⁹ Og var et tidlig tegn på at kirken beveger mot en ytterligere sentralisering av makt, hvor biskopene av Konstantinopel og Roma ble regnet som høyeste i form av ære og autoritet. Begrepet New-Rome blir brukt for å beskrive Konstantinopel, som markerer at dette var rikets nye hovedstad, og vi ser hvordan kirken tilpasser seg byens viktighet, og et resultat av dette er en sentralisering innad dens organisasjon –Konstantinopel ble det nye maktsenteret i riket, og en det blir da naturlig at kirken følger opp denne utviklingen.

En teori for kanon 4 sitt opphav blir presentert av historiker Frederick W. Norris som sier at hovedgrunnen for å inkludere disse tre punktene var Alexandrias overtredelse i de andre områder enn deres egne, og at kanonene var et forsøk på å unngå en maktkamp mellom de tre sentrale diocesene Roma, Konstantinopel og Alexandria –en teori som flere historikere tar utgangspunkt i.⁸⁰ Men det er viktig å ikke gå i fellen i å fokusere på dette som den eneste grunnen for at kanonen ble utlyst. Det er en rekke andre punkter som kan bli oversett ved å rette alt fokuset opp under denne ene teorien. Et annet viktig faktum, som har en tendens til å bli nedtonet av historikere når det angår kanon 7, er at største delen av denne perioden før konsilet var preget av kampen mellom arianismen og den katolske kirke, begrunnet i den Nikenske trosbekjennelse.⁸¹ Dette ble også tatt opp ved konsilet i Konstantinopel (381) i et dokument som er forfattet av biskoper som var tilstede:

⁷⁸ Tanner, 1990 s.32.

⁷⁹ Chadwick, 2001 s.428

⁸⁰ Norris, 2007 s85. Dvornik, 1966 s.45.

⁸¹ Lohr, 2007 s.11 -15.

*It may well be unnecessary to instruct your reverence by describing the many sufferings that have been brought upon us under Arian domination, as if you did not know already.[....] The period of persecution is still recent and ensures that the memory remains fresh not only among those who have suffered but also among those who have through love made the lot of those who suffered their own. It was barely yesterday or the day before that some were freed from the bonds of exile and returned to their own churches through a thousand tribulations.*⁸²

Vi ser her at tiden før konsilet blir beskrevet som en tid der den katolske kirken ble forfulgt av både keisere og biskoper som støttet seg oppunder arianismen. Den katolske kirken hadde nettopp kommet seirende ut av lengre strid mellom to fraksjoner (arianisme og den katolske kirken), noe som må ha vært med å prege de forskjellige kanonene ved konsilet. Etter som kirken som organisasjon hadde lenge vært splittet i to fraksjoner, var det naturlig kirkens organisasjon skulle bli et fokus igjennom kanonene som ble utlyst av konsilet, og igjen vil dette være en medvirkende faktor for at makten innad skulle bli ytterligere sentralisert, som også var synlig i kanon 2 og 3 ved det samme konsilet.

Etter konsilet i Konstantinopel var arianismen svekket i en stor grad både gjennom romerske lover og manglende støtte fra keisere at det nå var den katolske kirke som staten skulle forholde seg til (se del 5.2 for mer informasjon om dette). Resultatet var da at den katolske kirkens fokus ble ytterligere rettet mot å utvikle dens egen organisasjon, som førte til en sentralisering av makt i den grad at den begynte å gjenspeile statens eget organisasjonssystem. Dette skulle komme enda tydeligere frem ved konsilet i Kalkedon (451).

2.3.4. Utviklingen ved det fjerde økumeniske konsilet

Jeg har ikke inkludert utviklingen gjennom det tredje økumeniske konsilet i denne delen siden dette var sentrert rundt doktrinen om Jesus natur mellom bispesetet i Alexandria og

⁸² Tanner, 1990 s25 – 26.

Konstantinopel (se del 4.3 for ytterlig informasjon om Konsilet i Ephesus), det var ingen kanoner som ble utlyst ved dette konsilet. Av denne grunn har jeg valgt å fokusere på tre andre økumeniske konsiler for å vise til utviklingen av kirkens organisasjon og hierarki.

Ved det fjerde økumeniske konsilet, konsilet i Kalkedon hadde biskopene i diocesene fått titlene erkebiskoper, vanlige biskoper var fra denne stund ikke lenger synonymt med øverste ledere for kirken, der dette ble knyttet opp mot erkebiskopene.⁸³ Biskopen av Roma var blant dem som nå ble beskrevet som erkebiskop, dette tatt i betraktning at i forkant av konsilet ble biskopen av Roma validert som pave av staten, som kom i form av en lov utlyst i år 445 av keiserne Valentinian III (419-455) og Theodosius I (401-450).⁸⁴

It is certain that the only protection since the primacy of the Apostolic See has been confirmed by the merit of Saint Peter, who is the first of the episcopal crown, by the dignity of City of Rome and also by the authority of a sacred synod,⁸⁵ no illicit presumption may strive to attempt anything contrary to the authority of that See; for the peace of the churches will finally be preserved everywhere only if the Church universal acknowledges its ruler. Although these regulation had been inviolably observed until the present time, Hilary of Arles, as We learn from the venerable Leo, pope of Rome, [...] We decree that both the bishops of Gaul and those of the other provinces shall not be permitted to attempt anything contrary to the ancient custom, without the authorization of the venerable Pope of the Eternal City.⁸⁶

Sammenligner vi tittelbruken til Romas biskop Leo (400-461) i loven opp mot slik han ble referert til ved konsilet i Kalkedon (451) seks år senere ser vi hvordan de to differerer fra hverandre. I de originale tekstene greske og latinske blir Leo ved konsilet beskrevet med følgende tittel: *archiepiscopi* (latinsk), *αρχιεπίσκοπον* (gresk).⁸⁷ Begge disse ordene blir på norsk oversatt til erkebiskop.

⁸³ Tanner, 1990 s.85

⁸⁴ Pharr, 2001 s.530 -531

⁸⁵ Referer her til det første økumeniske konsilet i Nikea, kanon 6 (Tanner 1990 s.8-9)

⁸⁶ Pharr, 2001 s.530

⁸⁷ Se Tanner, 1990 s.85 for begge de originale tekstene.

Det kommer klart frem mine funn er at tittelen pave ikke hadde samme betydning som den skulle få seinere.⁸⁸ Slik det representeres loven ser det ut som staten ønsket å fremheve biskopen av Roma over de andre setene, hvor dette allerede var betegnet som det viktigste bispesetet for kirken. Ser vi på loven opp mot hva som kommer frem av konsilet i Kalkedon finner jeg to forskjellige definisjoner på hvordan man skulle definere bispesetet i Roma. Staten fremhever bispesetet til å innta en lederrolle for hele kirken gjennom tittelen pave, mens fra kirkens side ble han referert til med samme tittel som den til erkebiskopen av Konstantinopel.⁸⁹ For kirken peker funne i retning av det var selve bispesetet som var det mest privilegerte, ikke selve stillingen. Dette blir tydelig visst man tar, den omdiskuterte, kanon 28 fra samme konsil med i beregningen:

[...] we issue the same decree and resolution concerning the prerogatives of the most holy church of the same Constantinople, new Rome. The fathers rightly accorded prerogatives to the see of older Rome, since that is an imperial city; and moved by the same purpose the 150 most devout bishops apportioned equal prerogatives to the most holy see of new Rome, reasonably judging that the city which is honoured by the imperial power and senate and enjoying privileges equalling older imperial Rome, should also be elevated to her level in ecclesiastical affairs and take second place after her. The metropolitans of the dioceses of Pontus, Asia and Thrace, but only these, as well as the bishops of these dioceses who work among non-Greeks, are to be ordained by the aforesaid most holy see of the most holy church in Constantinople. That is, each metropolitan of the aforesaid dioceses along with the bishops of the province ordain the bishops of the province, as has been declared in the divine canons; but the metropolitans of the aforesaid dioceses, as has been said, are to be ordained by the archbishop of Constantinople, once agreement has been reached by vote in the usual way and has been reported to him.⁹⁰

⁸⁸ Det første økumeniske konsilet som beskriver biskopen av Roma som pave er ved det femte økumeniske konsilet i Konstantinopel (553). se Tanner, 1990 s.112

⁸⁹ Erkebiskop blir beskrevet med de samme titler som Leo se Tanner, 1990 s.85

⁹⁰ Tanner, 1990 s.99-100

Vi ser her at makten til de to bispesetene i Roma og Konstantinopel lå i at det var disse to som skulle ordinere de metropoliske biskopene i områdene rundt dem. Dette var en av de mest kontroversielle kanoner som er kommet ut av de økumeniske konsilene, erkebiskopen av Roma godtok den aldri.

Var maktfordelingen mellom erkebiskopene Flavius (døde i år 449) og Leo et resultat av konsilets bestemmelser? Svaret på dette kom til syne i en lov, som jeg har valgt å presentere her for å vise hvordan tanken om like privilegier for biskopene av Roma og Konstantinopel var allerede stadfestet i perioden før Konsilet i Kalkedon (381). Loven er utlyst i år 421, 30 år før konsilet i Kalkedon, av keiserne Honorius (393-423) og Theodosius II og lyder som følger:

We command that the ancient practice and the pristine ecclesiastical canons which have been in force up to the present shall be observed throughout all provinces of Illyricum and that all innovations shall cease. Then, if any doubt should arise, such cases must be reserved for the synod of priest and their holy court, not without knowledge of the most reverend man of the sacrosanct law, the Bishop of Constantinople, which enjoy the privilege of ancient Rome.⁹¹

Det som kommer frem av denne loven er at allerede før det tredje økumeniske konsilet (431) kommer det frem av staten at biskopene av Roma og Konstantinopel (tittelen erkebiskop var ikke i bruk ved denne perioden) skal ha de samme privilegier. Vi også at biskopen av Konstantinopel skal ha et oversyn over i alle provinsene i Illyricum, som var et prefektur (et prefektur består av flere dioceses) når loven ble utlyst. Dette kommer frem også av at loven er utlyst til Philippus som var pretorian prefekt for prefekturet Illyricum.⁹² Sammenligner vi loven og kanon 28 så er likheten slående, og viser oss at allerede før det tredje økumeniske konsilet (431) var statens intensjon, hvor det ble utlyst etter lov at biskopen av Konstantinopel ikke bare skulle nyte de samme privilegier som biskopen av Roma, men også ha kontroll over kirkens områder i den østlige delen av riket. Dette funnet mener jeg at vil til dels forandre de

⁹¹ Pharr, 2001 s.449. Denne loven er hentet fra bok 16 i *Codex Theodosianus* i underkapittelet *Bishops, Churches, and Clerics*.

⁹² Pharr, 2001 s.449. Se hvem loven er utlyst til.

oppfatninger som tidligere er blitt presentert i kirkehistorie angående kanon 28. Hvor i tidligere oppfatninger har fokuset vært på at kanon 28 var et resultat av en politisk maktkamp innad i kirken, men som her ble belyst var dette allerede en tanke som var blitt fremhevet av staten og keiserne Theodosius og Honorus i år 421.

Presteskapets hierarki ved det fjerde økumeniske konsilet var blitt vesentlig forandret sett opp mot det hierarkiet som var rådende i perioden opp mot det tredje konsilet i Ephesus (se kapittel 2 for hierarkiet som var gjeldene før det første økumeniske konsilet). Hierarkiet i 451 var som følger:

1. Erkebiskopen av Roma og Konstantinopel (Delt mellom den østlige og vestlige delen av riket)
2. Erkebiskoper (biskoper som hadde bispesetet i hovedstaden i de forskjellige dioceses, ansvar for å følge opp det som blir andre biskopers handlinger, og utnevning av nye biskoper)
3. Metropolitiske biskoper (biskoper ved provinsene i riket)
4. Biskoper
5. Presbytere (prester)
6. Diakoner⁹³

Setter vi hierarkiet opp mot det statlige hierarkiet så ser vi hvilken grader av likhet der er mellom de organisasjoner:

	Staten	Kirken
Autorativ makt i den østlige delen	Keiser	Erkebiskop av Konstantinopel

⁹³ Dette hierarkiet er blitt satt opp etter mine funn ved kanonen i Konsilet i Kalkedon. Kanon 17 (gjennomgått i den 2.2) eller se Tanner, 1990 s.95. viser til hvordan biskopene, metropolitiske biskoper og erkebiskoper forholdet seg til hverandre, og kanon 28 Tanner, 1990 s.99-100 sammen med loven fra keiserne Honorius og Theodosius II i år 421 (presentert i denne del s.29), eller se Pharr, 2001 s.449. for å se fordelingen mellom den østlige delen av riket og den vestlige mellom erkebiskopene av Konstantinopel og Roma.

av riket		
Autoriativ makt i den vestlige delen av riket	Med-keiser	Erkebiskop av Roma
Autorativ makt i prefektorene	Pretorian prefect	
Autorativ makt i diocesene	Vicar	Erkebiskoper i hovedstedene i diocesene
Autorativ makt i provinsene	Governør	Metropolisk biskop

Hierarkiet ved konsilet Kalkedon nærmest som et speilbilde til det statlige hierarkiet, med unntak av stillingen til pretorian prefektene, hvor prefekturer enda ikke var grenser som var inkludert i kirkens system.

Det er her kommet frem klare lederstillinger for kirken, som igjen er forløperen for patriarkatet, og pavestillingen. Men foreløpig var ingen av disse titlene tatt i bruk av alle kirkens ledere. Staten forsøkte ved loven som ble utlyst i 445, er saken annerledes, hvor vi ser de prøver og fremheve Romas erkebiskop som lederen for kirken, kanon 28 og loven fra år 421 utfordrer denne posisjonen med tanke på at det her kom til syne en delt ansvarsfordeling mellom den østlige delen av riket og den vestlige. Erkebiskopen av Konstantinopel fikk alstå her et likt ansvarsområder som erkebiskop Leo hadde i den vestlige delen av riket. Kanon 28 ble aldri godtatt av erkebiskopen av Roma, Leo I, men utfallet av kanonen viser til et system i kirken som minner i stor grad om forholdet mellom keiser og med-keiser i det romerske statlige systemet, og viser til hvilken visjon som lå bak kanonen.

For den romerske stat var det vanlig at riket ble delt opp i mellom to keisere eller flere keisere, eksempler på dette er Konstantin og Licinius, Konstantins sønner, Konstantin II (316 -340), Konstantius II (317 -361), Konstans (323 -350), Valentinian I (321 -375) og Valens (328 -378), Theodosius I (347 -395) og Gratian (359 -383). Staten brukte et systemet for å regjere som var basert i at romerske riket skulle bli delt mellom to keisere, en som regjerte i den østlige delen av riket og en i den vestlige delen.⁹⁴ Dette systemet hadde sitt opphav under

⁹⁴ Treadgold, 1997 s.17.

keiser Diokletians ved innføringen av tetrarkatet.⁹⁵ Makten mellom keiser og med-keiser var altså fordelt mellom øst og vest, og kan i den forstand sidestilles mellom det som kommer frem av kanon 28 at kirken skal ha et tilsvarende system, mellom erkebiskop av Roma og Konstantinopel. Både staten og kirken hadde et system hvor makten var fordelt mellom øst og vest, men det var en som var over den andre i rang. Men fortsatt hadde ikke erkebiskopen av Roma noen direkte makt over områdene i den østlige delen av riket, så med tanke på makt og innflytelse hadde erkebiskopen i Konstantinopel og Roma like ansvarsområder.

2.3.5. Missrepresentasjoner av hierarkiet til kirkens presteskap

Jeg har i de forrige delene av dette kapittelet vist til hvordan presteskapets hierarki utvikler seg. I denne delen vil jeg vise til hvordan en feil bruk av titler i fagets forskningsfront føre til en missrepresentasjon av den faktiske historien.

Det finnes flere eksempler på hvordan historikere tilegner titler til biskopene på 300 tallet som ikke ble brukt i den tiden de beskriver. Vera Von Falkenhausen hevder at patriarkatet ble opprettet i på 300 tallet i det romerske riket.⁹⁶ Hennes argumenter for dette ved å henvise til kanon 3 ved konsilet i Konstantinopel, som sa *''Because it is new Rome, the bishop of Constantinople is to enjoy the privileges of honour after the bishop of Rome.''*⁹⁷ Det som er viktig å notere seg her er tittelbruken, det er ingenting som viser til tittelen patriark ved loven. Tittelen biskop ble brukt, og grunnlaget for denne kanonen viser til at Konstantinopel, som by, har blitt det nye Roma, og derfor skulle biskopen av Konstantinopel nyte privilegiene etter biskopen av Roma. Det vi ser her er hvordan kirken tilpasser seg byenes betydning i det romerske riket, det er riktig å si at biskopen av Roma og Konstantinopel fikk større ansvarsområder i på 300 tallet (se del 2.2 for gjennomgang av dette), men det er ikke noen kilder som støtter opp under at patriarkatet ble opprettet på 300 tallet. Det er altså ingen spor av at kirken selv brukte begrepet patriark i gitt tid.⁹⁸ Tittelen biskop blir brukt ved alle de tre første konsilene, det er først ved det fjerde konsilet, konsilet i Kalkedon at tittelen erkebiskop

⁹⁵ Treadgold, 1997 s.17.

⁹⁶ Falkenhausen, 1997 s.173

⁹⁷ Tanner, 1990 s.32

⁹⁸ Første gang patriarkatet er blitt nevnt i historien kom fram tallet-500 tallet se Cross & Livingstone, 2005 s.1231

blir tatt i bruk om biskopene som har sete i hovedstedene i diocesene (se del 2.2.4 for mer informasjon). Dette vil da være min argumentasjon er at det er misvisende historieskriving å snakke om et patriarkat i en periode da dette var et ukjent begrep for kirken. Visst man benytter begrep som ikke eksisterte i gitt tid vil dette presentere et hierarki som ikke eksisterte i det aktuelle tidsrom.

Det virker også som det er en del forvirring rundt tittelen pave, hvor i store deler av fagets forskningsfront blir tittelen pave brukt for å beskrive biskopen av Roma. Dette er også et begrep som ikke kom frem før på 400-tallet, og ble ikke brukt i noen av de fire første konsilene (som vist i del 2.3.4).

2.4. Høyt utdannede og innflytelsesrike menn blir biskoper

I dette underkapittelet skal jeg undersøke hvordan biskopene utdannet seg, og hvem de var, og hvem som ble rekruttert inn i presteskabet. Dette vil kobles opp mot hvordan dette var påvirket av forholdet mellom stat og kirke.

2.4.1. Biskopenes rolle

Biskopene var kirkens ledere, hver biskop hadde sitt ansvarsområde knyttet opp mot sine egne byer og distrikter i det romerske riket. I perioden frem mot det fjerde økumeniske konsilet (Konsilet i Kalkedon i 481) hadde de metropoliske biskopene, som var biskopene i hovedstedene i rikets provinser, et større ansvarsområde enn biskopene i byene rundt i riket. Historiker Raymond Van Dam beskriver de metropoliske biskopenes ansvarsområde ved at de skulle godkjenne de nye biskoper som kom til makten, og at de var ansvarlig for å kalle inn til de provinsiale synodene.⁹⁹ Til tross for dette hadde de fortsatt ingen direkte makt over de andre biskopene i sine områder eller noe form for veto rett ved synodene.¹⁰⁰ Van Dam sin beskrivelse av biskopenes makt stemmer overens med perioden etter det første økumeniske

⁹⁹ Van Dam, 2007 s.350

¹⁰⁰ Van Dam, 2007 s.350

konsilet via kanon 6.¹⁰¹ Fra en synode som ble avholdt i Antiokia i år 341 finner vi en beskrivelse som bekrefter Van Dam sin beskrivelse. Kanonen sier som følger (etter oversettelse av historiker Francis Dvornik):

*The bishops of each province should remember that the bishop resident in the capital (metropolis) should occupy himself with all of the province and should exercise surveillance over the whole. Any persons with matters to be taken care of, from anywhere in the province must go to the capital. For this reason, it is decreed that the bishop (of the capital) should have precedence over all the other bishops and they shall not undertake any serious matter without consulting him. This is in accord with the ancient canons of our fathers.*¹⁰²

Dette samsvarer også med de metropoliske biskopenes rolle sett ut i fra kanon 6 fra konsilet i Nikea (gjennomgått i del 2.2 s.), som sier at biskoper i provinsene skulle ikke kunne utnevnes uten samtykke fra den metropoliske biskopen. Men det er viktig å notere seg at det er ingen spor av denne ansvarsfordelingen før det første økumeniske konsilet, og ved alle de 81 kanoner fra synoden i Elvira (før år 314) blir ikke tittelen metropolisk brukt en eneste gang. Titlene som blir beskrevet i disse kanonene er: biskoper, presbyter og diakoner (i denne rekkefølgen).¹⁰³

2.4.2.Hvem som blir biskop

En av biskopenes viktigste rolle lå ved det spirituelle aspektet ved sin stilling, som var sørge for å feire liturgien til kirken og preke til kristendommens tilhengere.¹⁰⁴ De hadde også administrativ makt over store områder. I tillegg til dette skulle biskopene i løpet av 300 tallet bli regnet som en del av imperiets elite.¹⁰⁵ Dette blir synlig gjennom en lov utlyst av keiser

¹⁰¹ Tanner, 1990 s.8 – 9

¹⁰² Dvornik, 1966 s.32

¹⁰³ Ehrman & Jacobs, 2004 s.244-251

¹⁰⁴ Van Dam, 2007s.344

¹⁰⁵ Davidson et al., 2005 s.111

Konstantin i år 321 hvor det ble sagt at dersom noen ville frigjøre sine slaver kunne de nå gjøre dette ved å henvende seg til biskopene:

If any person with pious intentions should grant deserved freedom to his favourite slaves in the bosom of the Church, he shall appear to give it with same legal force as that with which Roman citizenship formerly was customarily bestowed under observance of the usual formalities. But it is Our pleasure that such a right to manumit in the churches shall be allowed only to those persons who give freedom under the eyes of the bishop. ¹⁰⁶

Det som er viktig er at ikke bare har biskopen makt angående kristendommen, men har ved denne loven fått en makt i samfunnet som tidligere bare staten hadde mulighet til å utføre. Samarbeidet mellom stat og kirke kom tydelig frem ved dette, og vi ser hvordan dette påvirket rollene og arbeidsoppgavene til biskopen. Et annet emne som forsterker denne påstanden finner vi i Bok 1 i *Codex Theodosianus*, som i sin helhet er lover som er knyttet opp mot de forskjellige statlige funksjonene i riket. Et av disse kapitlene dedikert til biskopen, i underkapittelet *The juridical decisions of bishops*, som viser hvordan staten selv så på biskopene som en viktig funksjon for statsapparatet. ¹⁰⁷ Første loven i dette underkapittelet er utlyst av keiser Konstantin i år 318, og forteller oss om hvordan biskopene skal være dommere i de kristne rettsakene, og videre nevnes det at kristendommen skal operer med sin egen lov, som gjør det til en viktig del av statens anliggende (for mer om kanonen se kapittel 4).¹⁰⁸

En logisk tolkning av biskopenes økende ansvarsområde, og de varierende arbeidsoppgaver vil dette kreve at biskopene mer utdanning innen kirkens lederstillinger. Men hvordan ble biskopene utdannet i det romerske riket, og var dette var samme utdanning som de andre ledere i den statlige administrasjonen fikk? For å svare på dette må vi først se på hvordan man

¹⁰⁶ Pharr, 2001 s.87-88. Loven er fra bok 4 i *Codex Theodosianus*, i underkapittel 7: *Manumission in the churches*.

¹⁰⁷ Pharr, 2001 s.ix, s.31. Dette kapittelet består av kun to lover. Første loven er utlyst av keiser Konstantin, og den andre loven er utlyst av keiserne Arkadius, Honorius og Theodosius. Dette underkapittelet viser oss at i tiden *Codex Theodosianus* var ferdig (år 439) var biskopene regnet som del de statlige ansatte.

¹⁰⁸ Pharr, 2001 s.31, se footnote 11, ved loven som jeg referer til, hvor det viser til at biskopene var dommere for de kristne rettsakene.

utdannet seg i det romerske riket. Mary Whitby skriver at for å kunne få utdanning, som krevdes for stillinger i administrasjonen eller i regjeringen, i kirken, eller for å bli en lærer, måtte man på 300 tallet oppsøke de en av sentraene som tok for seg læring og utdanning, og her fikk de utdanningen sin igjennom retorer ved forskjellige skoler (en retor var en som var ansvarlig for undervisning i det romerske riket).¹⁰⁹

Det finnes en rekke eksempler som viser hvordan utdannede menn i det romerske riket ble rekruttert eller valgte en tjeneste i kirken. Mange biskoper hadde gått igjennom den samme utdanning som statlige ansatte og keisere fikk. Dette kommer frem via både biskopene Basil av Cæsarea, og Gregor av Netianz som begge studerte sammen med kommende keiseren Julian (regjeringstid 360-63) i Aten.¹¹⁰ Både Basil og Gregor studerte gresk filosofi og retorikk, som var viktige deler av den sekulære utdanningen, andre studier som er dokumentert er studier innen grammatikk, vitenskap og litteratur.¹¹¹ Et annet interessant faktum er at begge to ble døpt etter de var ferdig med studiene sine, der dåpen var et av kriteriene for å kunne bli tatt opp i presteskapet.¹¹² Et annet eksempel er Nectarios som gikk fra var en stilling som pretor i Konstantinopel til stillingen som biskop av Konstantinopel. Hans stilling som pretor vitner til at han var en mann av høy sekulær utdanning.¹¹³ Vi ser også hvordan Nectarios beveger seg fra en av de høyere stillingene innen den statlige sektoren, til å bli en av lederne for kirken, noe som viser oss hvordan en overgang fra statlig tjeneste til å bli den av kirken sin organisasjon var svært appellerende. Også Nectarius ble døpt like før han ble en del av presteskapet.¹¹⁴

Eksempelene over har visse likhetstrekk. Alle tre ble døpt etter sin utdanning, og rett før de meldte seg inn i presteskapet, og ingen av dem var en del av presteskapet når de studerte. Det som også er et interessant faktum, er at alle tre hadde gått på skoler hvor statens ansatte også utdanner seg.¹¹⁵ Det er en rekke andre eksempler på kommende biskoper som har gått igjennom lengre utdannelse før de valgte å bli en del av presteskapet, en av disse var

¹⁰⁹Whitby, 2010 s.241

¹¹⁰ Daley, 2006 s.7

¹¹¹ Daley, 2006 s.6

¹¹² Hildebrand, 2007 s.20

¹¹³ Kazhdan, 1991b s.1451

¹¹⁴ Daley, 2006 s.8

¹¹⁵ Daley, 2006 s.7

Johannes Khrysostomos (349-407), som også var en student av Libanius før han vende seg til kristendommen.¹¹⁶ Det som kommer frem er at på 300-tallet blir det vanlig for biskoper å ha gått igjennom en lengre utdanning, før de blir ordinert inn i presteskapet, og etter hvert i stillingen som biskop. Dette passer inn med Dvornik sin teori om at de metropoliske biskopenes stilling ikke var den apostoliske arv som var den avgjørende faktoren for at biskoper tredde inn i sin stilling, men at den avgjørende faktoren var at kirken forsøkte å tilnærme seg den politiske organisasjonen til staten.¹¹⁷ Det er viktig å notere seg at alle biskopene som er referert til her ble regnet som metropoliske biskoper. Dvornik går ikke inn på utdannelsen til biskopene, men han viser til at det var viktig for kirken å tilpasse seg og adoptere et system som var tilsvarende det staten opererte med i perioden fra 325-381.¹¹⁸

Det er vist i denne delen hvordan biskopene i kirken på 300 tallet begynte å tilegne seg en lik utdanning som den til statens tjenestemenn hadde. Tatt i betraktning Dvorniks teori om at rekruttering av biskopen skjedde ved den hensikt at kirkens administrasjon skulle tilnærme seg den statlige administrasjonen var det logisk at kirken rekrutterte sine ledere ut fra de høyest utdannede menn i samfunnet. Ved at kirkens ledere nå hadde samme utdanning som den til den statens elite kan igjen være et støttende argument for hvordan kirken gradvis begynte å adoptere organisasjonssystemet til den romerske staten. Det er videre logisk å konkludere med at en tilstrømning av utdannede menn i presteskapets rekker, må ha styrket kirkens lederskap. En tilstrømning som skjedde utover 300 tallet, men et eksakt årstall er vanskelig presentere, men av de biskopene jeg undersøkt har jeg ikke funnet en metropolisk biskop fra 350 og utover som ikke hadde gjennomgått en lengre utdanning. Ut fra dette vil min konklusjon være at normen fra år 350 og utover var at biskopene hadde gjennomgått en lengre utdanning, en utdanning som var tilsvarende den staten gikk igjennom.

2.4.3. Forekom det en tilstrømning av utdannede og mektige menn på 300-tallet?

¹¹⁶ Cameron, 1998 s.668. Libanius var den mest anerkjente retoren i sin tid, han var selv en hedning, men hadde bade kristne og hedenske elever. For mer om libanius se Cameron 119 s 668-669.

¹¹⁷ Dvornik, 1966 s.31

¹¹⁸ Dvornik, 1966 s.31 -35

Kyrtatats hevder at i løpet av 300-tallet ble de viktigste biskopene regnet som del av den romerske elite, samtidig som de hadde en god utdanning og et stort personlig nettverk rundt seg.¹¹⁹ I denne delen av oppgaven vil fokuset være rettet mot hvorfor høyt utdannede menn valgte kirken over en tjeneste for den statlige administrasjonen, og hvilke faktorer som førte til at biskopenes rekker skulle bli bestående av mektige utdannende menn ut på 300-tallet. Det første jeg vil se på er hvordan privilegier gitt til de som skulle bli, og var, en del av presteskabet ga dem store fordeler og goder. Fordelene med å være en del av presteskabet kommer tydelig frem av en lov som er utlyst av enten keiser Konstantin i 320 eller keiserne Konstantius og Konstans i 353.¹²⁰

In order that organisations in the service of the churches may be filled with a great multitude of people, tax exemptions shall be granted to clerics and their acolytes, and they shall be protected from extraction of compulsory public services of menial nature. They shall by no means be subjected to tax payments of tradesmen, since it is manifest that profits which they collect from stalls and workshop will benefit the poor.[...] This Indulgence we grant their wives, children, and servants, to males and females equally, for We command that they shall continue exempt from tax assessments.¹²¹

Loven er hentet fra bok 16 i *Codex Theodosius*, fra underkapittelet *Bishops, churches and clerics*. Det kommer her frem at medlemmer av presteskabet, og deres koner, barn og slaver fikk skattefritak, mye av grunnlaget er at pengene til kirken ble brukt for å hjelpe de fattige i samfunnet. Det som er tydelig her er at det er klare fordeler med å vende seg til presteskabet. Ikke bare fordeler for den personen som valgte å tjenestegjøre ved presteskabet, men også for dere kone og barn. Som igjen vitner til at må ha vært en bidragende faktor for at utdannede menn i det romerske riket vende seg til tjeneste i kirken. Frank Norris viser til at det var flere tilfeller av, det han definerer som, skap-biskoper som egentlig ikke var dedikert til den kristne tro. For å eksemplifisere dette trekker han frem biskopen Pagasius som proklamerte sin egentlige hedenske tro da den hedenske keiseren Julian ble keiser, og hevder at det var flere

¹¹⁹ Kyrtatas, 2005 s.65

¹²⁰ Pharr hevder det er usikkert av hvem eller når denne loven ble utlyst, og mener at det er sannsynlig at denne konstitusjonen ble utlyst i 320 av keiser Konstantin. Se fotnote 30, i Pharr, 2001 s.441 for mer informasjon.

¹²¹ Pharr, 2001 s.442. Loven er hentet fra bok 16 i *Codex Theodosius*, fra underkapittelet *Bishops, churches and clerics*

biskoper som gjorde dette.¹²² Tilfellet Pagasius fremhever teorien om at mange valgte en tjeneste i presteskapet grunnet dens attraktive appell for høyt utdannede menn. Jeg finner det meget sannsynlig at denne teorien stemmer, dette grunnet de privilegiene som ble gitt de som ble deler av presteskapet, samt visst man steg til stilling som biskop var fikk man en autorativ leder innenfor sitt eget område. Altså blandingen av makt og privilegier førte at mange av rikets utdannede menn valgte en tjeneste innen kirken fremfor en tjeneste i den statlige sektoren. Min konklusjon er av dette at kirkens øverste lederskap i tiden etter Konsilet i Nikea dominer av en tilstrømning av mektige og utdannede menn.

2.5.Konklusjoner

I det første underkapittelet i dette kapittelet har jeg fremhevet min egen tese om at kirkens desentraliserte organisasjonsmodell i perioden 313-325 sammen med lovgjørelsen av kristendommen og det nye samarbeidet med den romerske staten skulle føre til splittelsen innad i kirkens organisasjon. Grunnen for dette var at uenighetene angående doktriner ble dratt ut i den offentlige sfæren etter lovgjørelsen av kristendommen i 313, og kirkens egen organisasjon som ikke hadde et sentralisert maktapparat gjorde det nærmest umulig å løse problemet uten inngrep fra staten.

Fokuset på kirkens organisasjon, og grensesetting, ved de fire første økumeniske konsilene viste til hvordan kirken selv søkte å ytterligere spesialisere sin egen organisasjon. Jeg har vist at i perioden 325-451 forekom det en gradvis prosess der kirken tiltok seg et system etter den statlige mal –et styresystem som gjenspeiler det statlige. Dette ble synlig på følgende tre områder: 1). Hvordan kirken forholder seg, og administrer sine geografiske maktområder 2). Hvordan de viktigste byene for den romerske staten blir også de mest viktigste byene for kirken. 3). Hvordan hierarkiet og styresystemet gikk igjennom en prosess hvor makten sentraliseres.

¹²² Norris, 2007 s.77

Ved slutten av konsilet i Kalkedon (451) hadde kirken en fordeling av makt, og et hierarki som er tilsvarende det til den romerske stat. Noe som medførte til at kirken ble styrket som organisasjon, grunnet at sentralisering av makt innad i kirkens organisasjon skapte et terreng for kirken hvor det ble lettere for kirkens ledere å kontrollere organisasjonens helhet. Ved at biskopene i byene må forholde seg til noen over den, og rapportere skaper også en bredere kommunikasjon for en samlet kirke. En kombinasjon av sentralisering av makt og kommunikasjon mellom kirkens ledere var en avgjørende faktor for at kirken skulle fa den makten som den etter hvert skulle sitte med.

Dette viser til to ting, at staten var en medvirkende faktor for de revolusjonerende forandringene som forekom innad i kirken, og at det det er en kobling mellom statens visjon for kirken, og hvordan kirken faktisk utvikler seg. Resultatet skapte en kirkelig organisasjon som var mektigere.

Det er videre kommet frem av mine undersøkelser at mange av de forandringene som skulle føre til en sentralisering av makt innad i kirken kom først til syne igjennom det romerske lovverket før det skulle bli brakt på banen ved de økumeniske konsilene. Dette blir synlig ved følgende tre områder: 1). Kirken tok til seg grenseinndelingsmodellen dioceses (*Codex Theodosianus* i år 376, konsilet i Konstantinopel 381). 2). Maktfordelingen mellom bispesetene Konstantinopel og Roma (*Codex Theodosianus* år 421. Konsilet i Kalkedon i år 451. 3). Validering av at biskopen av Roma skulle være leder hele kirken igjennom tittelen pave (*Codex Theodosianus* år 445, av kirken ikke brukt i noen av de fire første økumeniske konsilene).¹²³

I del tre har jeg konkludert av at det forekom en tilstrømning av utdannede menn i presteskapets sirkler. Som vist var dette høyst sannsynlig et resultat fremprovosert av statens privilegier gitt til kirken, og en ledende rolle innenfor sine respektive byer. Det er lett å misforstå denne konklusjonen, og tyde den i retningen av dette var eneste grunnen for at utdannede menn valgte kirken etter sine utdannelse, hvor det også ville være mange tilfeller ble kristendommen valgt grunnet deres egen dedikasjon for den kristne tro. Men argumentet

¹²³ Første økumeniske konsil hvor tittelen pave ble brukt for å beskrive biskopen av Roma var ved det femte økumeniske konsilet, Konsilet I Konstantinopel 553

mitt er at disse godene som lå i en karriere innen presteskapet førte til en ytterlige tilstrømning av utdannede menn innen kirke, som viser seg ved tilfellet Keiser Julian hvor biskoper –skap biskoper- sto frem som støttere av den hedenske tro etter at keiseren prøvde å bringe tilbake staten til sine hedenske røtter. Det logiske utfallet av at kirkens ledere var blant de høyst utdannede menn i riket, er at det må ha påvirket kirkens organisasjon siden dens ledere nå hadde utdannet seg innen avanserte fag som retorikk, og gresk filosofi måtte ha skapt et ledersjikt som var vanskeligere å utfordre. Det er også logisk å konkludere med at biskopene nå gjennomgikk en lik utdannelse til de statlige ansatte og keiserne ville dette være en medbringende faktor for at kirken skulle ta til seg et styresystem som gjenspeilte det til den romerske stat, og videre forklare hvorfor kirken igjennom oppgavens tidsrom vokste seg sterkere, og at kommunikasjonen mellom de forskjellige provinser ble styrket da et spesialisert lederskap innad i kirken førte til klarere visjoner for hvordan kirken ønsket at kirkene i de forskjellige provinsene skulle forholde seg til hverandre. Et annet interessant funn som er blitt belyst er at det viste seg at biskopene etter hvert skulle bli betraktet som del av den statlige eliten, der deres stilling står beskrevet i bok en av *Codex Theodosianus*, som er den boken av lovverket som tar for seg de alle de øverste statlige avdelingene.

Kapittel 3: Utvikling av kirkens rettssystem

Denne delen av oppgaven vil ta for seg hvordan kirkens rettssystem utviklet seg i perioden 313-451, og samtidig vil jeg se på hvordan denne utviklingen var påvirket av forholdet mellom kirke og stat. Av litteratur som er skrevet om dette temaet har jeg belaget meg på Hamilton Hess sin analyse av utviklingen av kirkens rettssystem *The early canon law and the council of Serdica*. Videre har jeg sett på en artikkel av Kenneth Pennington hvor han presenterer sin egen teori om at kirken ikke forholdt seg til et skriftlig lovverk på 300-tallet og at det er ikke før på 500-tallet at kristne lover begynte å gå sammen med statens lover. Jeg vil se på dette opp mot mine egne funn i fra de økumeniske konsilene og *Codex Theodosianus*. Denne delen vil jeg også ta opp andre teorier og teser presentert i forskningen som er sentralt for emnet og videre se om dette enten støttes opp eller svekket av mine egne funn i det primære kildemateriale fra gitt tidsrom. Kapittelet er delt opp i tre deler: 1). Hvordan forholdet mellom det statlige rettssystemet og kirkens rettssystem utviklet seg ved 300 tallet. 2). Ble kanonene utlyst på 300-tallet sett på som lover? 3).). Hvordan forholdet mellom det statlige rettssystemet og kirkens rettssystem utviklet seg ved 400 tallet.

Etter at kristendommen ble statsreligion i perioden 380-391 ble stadfestet to rettssystem i det romerske samfunn, et kirkelig og et statlig, og begge disse var gjeldende for rikets innbyggere. Veien mot kristendommen som statsreligion var et resultat av det stadig tettere forholdet som bygde seg opp mellom kirken og staten. Et resultat som tilslutt ledet opp mot at Theodosius skulle proklamere kristendommen som den eneste tillatte religionen i riket. Dette kom i form av lover, eller edikter utlyst av keiser Theodosius I.¹²⁴ Theodosius kom fra den vestlige delen av riket, og det var her den katolske kirke sto sterkest i henhold til arianismen.¹²⁵ I år 380 ble Theodosius ble rammet av sykdom og i frykt for at hans siste time var kommet lot han seg døpe, men han overlevde og ble ifølge Warren Treadgold den første keiseren som regjerte som et fullverdig medlem av kirken.¹²⁶ Det var året etter dette Theodosius utlyste den første lov som stadfestet at kristendommen begrunnet i den nikenske

¹²⁴ Pharr, 2001 s.440.Se bok 16, lov 2 i underkapittelet *Bishops, Churches, and Clerics*.

¹²⁵ Treadgold, 1997 s.70-71.

¹²⁶ Treadgold, 1997 s.71.

trosbekjennelsen skulle være den eneste godtatte religionen i riket (for gjennomgang av hele loven se kapittel 5.1.).¹²⁷

De provinsiale kirkene hadde sine eget rettssystem allerede fra tidlig på 300-tallet (før 325), men som tidligere er tatt opp i denne oppgaven (se kapittel 2.2) var dette provinsiale prosedyrer som igjennom synodene tok for seg kirkens anliggende i den provinsen der synoden ble holdt. Historiker Hamilton Hess peker på at første spor av kirkens lovverk oppstår ved synoden i Elvira, i perioden mellom 285-314, vanligvis er denne synoden datert til 305 eller 306. Hans grunnlag for denne teorien er at de første kanonene som noensinne ble utlyst kom ut av denne synoden.¹²⁸ Problemet med dette var at det ikke var et felles system for hele kirken, med tanke på at alle biskopene som var samlet ved synoden var fra den spanske provinsen i det romerske riket.¹²⁹ Det er ingen spor av at disse kanonene ble fulgt i andre provinser på gitt tidspunkt, og det er vanskelig å se hvordan disse kanoene kunne bli håndhevet av kirkene uten statlig støtte.¹³⁰

I perioden 313-451 ser vi to ting. Det første er at synodene begynte å utvikle seg fra å være provinsielle til synoder/konsil som skulle angå hele kirken (se kapittel 2). Det andre er at forholdet mellom staten og kirken begynte å påvirke prosessen hvor kirken formet sine egne kanoner. Denne delen av oppgaven vil da undersøke i hvilken grad forandringene som skjedde i kirkens lovverk, og dens organisering av rettssystemet var påvirket av dette forholdet

3.1. Hvordan forholdet mellom det statlige rettssystemet og kirkens rettssystem utviklet seg ved 300 tallet

En beskrivelse av hvordan kirkens rettssystem fungerte, som presentert av Hess, var at det universelle lovverket ble bestemt igjennom samlinger av biskoper som ble enige om et felles lovverk for kirken, og at lovverket til kirken kommer frem igjennom synodene som ble holdt i

¹²⁷ Treadgold, 1997 s.71.

¹²⁸ Hess, 2002 s.60.

¹²⁹ Lohr, 2007 s.37.

¹³⁰ Edwards, 2007 s.368-369.

perioden før det økumeniske konsilet.¹³¹ Ut fra det faktum at det første økumeniske konsilet var det første gang biskoper fra hele riket ble samlet vil da påstå at visst det skal være snakk om et felles lovverk for hele kirken måtte det være enighet blant representanter fra kirken i hele riket, så det blir da mer nøyaktig å si at utviklingen av et felles lovverk for kirken skjedde igjennom de økumeniske konsilene. Synodene ble riktig betraktet som kirkens rettsanstalter før 325, men hver av kirkene forholdt seg på denne tid til sine egne prosedyrer i sine respektive provinser (se kapittel 2.2).

Et eksempel på at staten anerkjenner kirkens rettssystem kommer også tydelig frem av en lov utlyst av keiser Konstantin ved år 318, som viser tydelig tegn på at staten ønsker et todelt rettsvesen der kirkens eget rettssystem skulle ta for seg det kirkens anliggende og statens rettssystem skulle det for det statens anliggende. Loven lyder som følger:

*Pursuant of his own authority, a judge must observe that if an action should be brought before an episcopal court, he shall maintain silence, and if any persons should desire him to transfer his case to the jurisdiction of the Christian law and to observe that kind of court, he shall be heard even though the action has been instituted before the judge, and whatever may be adjudged by them shall be held as sacred.*¹³²

Vi ser at allerede fire år før det første økumeniske konsilet (325), ble det kristne rettssystemet anerkjent av staten. Dette vil jeg peke ut som startfasen på en prosess hvor det er mulig å følge en videre utvikling igjennom de økumeniske konsilene. Der både staten og kirken anerkjenner et felles rettssystem for «en» samlet kirke. Fokuset på et felles rettssystem for kirken startet ved konsilet i Nikea, og utviklingen av dette rettssystemet kom synlig frem gjennom kanonene fra alle de fire første økumeniske konsilene. Kanoner som ble utlyst ved de økumeniske konsilene kan igjen betraktes som kirkens lover, og mange av dem følges til dags dato av både den katolske og ortodokse kirken.

Et viktig punkt for kirken var at rettssystemet skulle operere som en egen institusjon, som ikke skulle kobles opp mot det sekulære rettssystemet. Kanon 5 (hele kanonen presenteres på

¹³¹ Hess, 2002 s.60.

¹³² Pharr, 2001 s.31. Loven er hentet fra bok 1 i *Codex Theodosianus*, fra underkapittelet *The juridical decisions of bishops*

del 4.3) ved det konsilet i Nikea er det første vi bevitner av et felles juridisk system for kirken. Kanonen sa at de som hadde blitt bannlyst fra en av de provinsiale kirkene skulle ha rett til å forsvare sin uskyld igjennom provinsiale synoder –man skulle ikke ta opp saken sin utenfor sin provins- og samtidig skulle biskopen som sto for bannlysningen argumentere for hvorfor personen var bannlyst. Det understrekes også at den som er blitt bannlyst ikke skal kunne bli tatt opp av andre biskoper i riket.¹³³ Fokuset for at sakene bare skulle tas opp ved en synode i en gitt provins er et trekk som også kommer frem i det statlige rettssystemet. Eksempel på dette er en lov utlyst av Konstantin i år 322:

*A hearing shall be granted to no person at all who divides the content of his special cast and who wishes through the prerogative of a special grant of imperial favour to present before different judges a matter which could be terminated in one and the same court.*¹³⁴

Både loven og kanonen plasser et fokus på at en sak skal forholde seg til en enkel rettsarena, hvor ingen av dem tillater at saken skal tas opp andre plasser. Som det kommer frem her ser vi en vi to rettssystem som begrunner seg i samme prosedyre.

En viktig faktor for at kirken tok til seg dette systemet er at kirken nå hadde inngått et samarbeid med den romerske staten, og derav ble kirkens problemer også statlige problemer, som det første økumeniske konsilet er et kroneksempel på. Alle de fire første økumeniske konsilene var kalt sammen på statens befaling, og som påpekt er det igjennom de økumeniske konsilene kirken dannet et rettssystem som skulle gjelde hele kirken i riket. Ved denne argumentasjonen kan da et felles rettssystem for hele kirken sees på som et direkte resultat av forholdet mellom stat og kirke, og det første økumeniske konsilet markerer da starten på kirkens rettssystem som en samlet enhet, og kan videre betraktes som den juridiske arenaen for kirkens rettssystem, noe som gjeldt alle synoder og konsiler som utlyste kanoner for kirken.

¹³³ Tanner, 1990 s.8

¹³⁴ Pharr, 2001 s.52. Loven er hentet fra bok 2 i *Codex Theodosianus*, i underkapittel 18, som har tittelen *Court trials*, og ble utlyst tre år tidligere enn utlysningen av kanon 5 ved det første økumeniske konsilet

Ved andre økumeniske konsilet, konsilet i Konstantinopel (381) ser vi nye trekk i utviklingen kirkens rettssystem skulle fungere. Kanon 6 ved konsilet er utelukkende rettet mot prosedyrene som var knyttet opp mot kirkens juridiske system, og beskrev hvem som skulle ha mulighet til å komme med anklager mot biskopene.¹³⁵ Alle som kom med anklager mot biskopen, når det angikk kristendommen, måtte først igjennom eksaminering. Kirkens grunnlag for dette var for å luke vekk alle som ville ødelegge «det gode ryktet» til biskopene med å komme med falske anklager. Hovedsakelig var dette rettet mot kjetterne, og alle andre som hevdet å ha en sann tro men som hadde veket vekk fra kirken.¹³⁶ Visst det var en personlig klage mot biskopens oppførsel skulle det ikke foretas noe eksaminering før anklagen skulle bringes frem, dette var begrunnet med at biskopen skulle ha en rein samvittighet, og at den personen som kom med anklagen skulle kunne bli rettferdig behandlet, uansett rykte eller hvilken religion han hadde.¹³⁷ Vi ser her at kirken er ute etter å skape et rettssystem som ikke skulle kunne trues fra mennesker som ikke ble ansett som «sanne» kristne. Det som forekom her var at alt som relateres til den kristne tro, og dens doktriner, skulle bli tatt opp ved det kristne konsilet, som kan betegnes som et kristent rettsorgan. Et annet viktig element er at staten var med på å skape et skille mellom kirkens rettssystem og statens rettssystem, som kommer tydelig frem av en lov utlyst av keiserne Konstantius og Konstans i år 355:

*By a law of our Clemency We prohibit bishops to be accused in the courts, lest there be an Unrestrained opportunity for fanatical spirits to accuse them, while the accusers assume that they will obtain impunity of the kindness of bishops. Therefore, if any person should lodge any complaint, such complaint must unquestionably be examined before other bishops, in order.*¹³⁸

Loven marker hvordan staten er med på å påvirke utviklingen av denne delen av det kirkelige rettssystem. Noe som viser til at allerede i perioden før konsilet i Konstantinopel var staten ute etter at kirken skulle ha et rettssystem tilsvarende det som ble stadfestet av kirken i Konstantinopel. Staten viste her at de er ute etter at lederne av kirken ikke skulle kunne bli

¹³⁵ Tanner, 1990 s.33 -35

¹³⁶ Tanner, 1990 s.33 -35

¹³⁷ Tanner, 1990 s.33

¹³⁸ Pharr, 2001 s.442. Loven er hentet fra Bok 16 i *Codex Theodosianus*, i underkapittelet *Bishops, Churches, and Clerics*, og ble utlyst mellom det første- og det andre økumeniske konsilet

anklaget igjennom den statlige lov som er en effektiv måte å gjøre det vanskeligere å komme med anklager mot biskopene og derav ble det vanskeligere å angripe kirken, som skaper et rettssystem som fører til at kirken selv blir mektigere. Dette blir også tydelig igjennom andre lover som kan nyttes opp mot kirkens rettssystem. Et annet eksempel er i år 376 da en lov utlyst av keiserne Valens, Gratian og Valentian, som tar for seg hvordan kirkens rettssystem skulle være, og hvordan det skulle forholde seg til det sekulære rettssystemet:

*Whatever is customary in the conduct of civil suits shall likewise be observed in ecclesiastical litigation, so that if there are any matters arising from certain dissension and slight offences pertaining to religious observance, they shall be heard in their own places and by the synods of their own dioceses, with the exception of those matters which criminal action has established shall be heard by ordinary and extraordinary judges or by the Illustrious authorities.*¹³⁹

Denne loven viser oss at kirkens rettssystem før det andre økumeniske konsilet var blitt etablert etter en modell som allerede er i bruk av staten, og at det er ønskelig at saker som angår kristendommen skulle bli tatt opp i synoder i deres egne dioceses, som var praksisen i det sekulære rettssystemet. Loven viser videre hvor rettsakene skulle holdes, både for stat og kirke, og hvor grensen gikk mellom hva som skulle bli tatt opp i kirkens rettsprosedyrer. Grensen ble satt ved der det var blitt begått en kriminell handling. Det vi ser her er at staten vil ha et eget rettssystem for kirken, men at kirken ikke skulle gå over i områder som ikke var relatert til kristendommen, noe som ville gitt kirken en makt som strakk seg forbi det religiøse. Fra den loven jeg har vist til ser vi at dette ikke statens visjon, og derav ble det et klart skille mellom hva som skulle bli tatt opp ved kirkens rettsprosedyrer. Et annet område som viser til hvordan kirken ikke kunne bevege seg over i de statlige sakene kan vi se igjennom avstraffelse. Kirken praktiserte ikke straffer som var fysiske av natur på grunnlag av den kristne doktrine, derav ble det statens sitt område når det kom til fysisk avstraffelse. Kirkens straffemetoder for brudd på kirkens lover, som ble satt ved de økumeniske konsilene igjennom kanonene, hadde forskjellige strafferammer. De vanligste straffene var: fordømmelse, bannlysning, stripping av rang, suspensjon fra sin stilling og å bli plassert

¹³⁹ Pharr, 2001 s.444. Loven er hentet fra Bok 16 i *Codex Theodosianus*, i underkapittelet *Bishops, Churches, and Clerics*

nederst i kirkens hierarkiet av menigheten (sitte blant knelerne, og hørerne osv).¹⁴⁰ Staten på sin side kunne straffe individer med: fengsling, tortur, bortvisning, dødsstraff osv. Skille ved strafferammene mellom de to institusjonene viser oss hvordan staten så det som kirkens område og ikke utføre voldelige avstraffelser mot de som brøt deres regler, derav hevder jeg at statens og kirkens syn på dette førte til at kirkens rettssystem ble avhengig av beskyttelse fra det statlige rettssystemet og at kirkens rettssystem ikke skulle strekke seg forbi kirkens ansvarsområde. En lov utlyst av keiserne Theodosius, Valentinian og Arcadius i år 398 gir et greit eksempel på hvordan forholdet mellom de to institusjonene var:

*Thus the governor of the province shall know that the outrage to the priest and minister of the Catholic Church, to the divine worship, and the place of worship itself must be punished with a capital sentence against the aforesaid convicted or confessed criminals. The governor shall not wait until the bishop shall demand the avenging of his own injury, since the bishop's sanctity leaves nothing to him except the glory of forgiving. It shall be not only permissible but even laudable for all persons to prosecute as a public crime the atrocious outrages committed against priest, and minister and to the exact punishment for such criminals.*¹⁴¹

Det kommer her frem at voldshandlinger mot presteskapet må straffes i det sekulære rettssystemet, siden biskopenes hellighet bare ga ham makt til å tilgi og ikke utføre dødsstraff. Derav blir det viktig at staten grep inn i de saker som alvorlig nok til at det krevde dødsstraff. Kirken skulle ikke kunne beordre drap, eller utøve fysisk vold mot andre. For staten var det viktig å kunne gripe inn i de tilfeller det forekom alvorlige overgrep mot kirken, Ser vi for oss at denne inngripen ikke fant sted og kirken selv skulle dømme ville dette, ifølge det som kommer frem av denne loven, ført til at kirken måtte tilgi alt som ble gjort mot dem. Dette kunne videre ført til økt kriminalitet mot kirken, eller føre til vandalisering av kirkens eiendommer. På andre siden kunne et resultat av at det som angikk kirken skulle bare dømmes av kirkens domstoler kunne dette skape en gruppering i samfunnet som ikke kunne blitt dømt av det sekulære rettssystemet, og da ville staten fått problemer med f.eks kristne mobber som i

¹⁴⁰ Eksempler på dette kan sees ved kanonene som er utlyst hvor det blir beskrevet hvilken straff man får på slutten av kanonen eksempler kan finnes i Tanner, 1990 konsilet i Nikea, s.6-16. Konsilet i Konstantinopel, s.29-35. Konsilet i Kalkedon, s.87-103

¹⁴¹ Pharr, 2001 s.445 -446. Loven er hentet fra bok 16 i *Codex Theodosianus*, fra underkapittel 2 som heter *Bishops, churches and clerics*

verste fall kunne samle seg for å lynsje personer, som var et tilfelle i år 415 i Alexandria, da en kristen mobb brente den neoplatoniske læreren Hypatia.¹⁴² Eksempelet Hypatia viser hvordan det var viktig for staten å kunne regulere kirkens mulighet for voldsutøvelse. Argumentene presentert her er alle gode argumenter for at staten begrenset makten og ansvarsområde til kirkens rettssystem.

Fra konsilet i Konstantinopel og utover har vi i dette avsnittet sett hvordan den romerske staten opererte med to rettssystem, som gikk parallelt ved siden av hverandre, og hver av disse omfattet to forskjellige grupperinger i samfunnet.

3.2. Ble kanonene utlyst på 300-tallet sett på som lover?

Historiker Kenneth Pennington hevder at kanonene som er utlyst av kirken på 300 tallet ikke ble betegnet som lover, og hevder videre at de fleste kanoner tok for seg strukturen til kirken, og at kanonen ikke var bundet opp mot lovverket.¹⁴³ Han skriver følgende om emnet:

*Christianity communities lived without a comprehensive body of written law for more than five centuries [...] but from the sixth century Byzantine canon law had already begun to merge with civil law*¹⁴⁴

Begge disse utsagnene er vanskelig å forsvare ut fra de funn som jeg har kommet frem til igjennom å studere lovverket og dokumenter fra de økumeniske konsil. Det er blitt vist til hvordan kanonene har sider ved seg som tyder i retningen av at de ble betraktet som lover. Argumentet for denne oppgaven er at det er igjennom kanonene at kirken loverke til kirken kommer frem, og at det var igjennom synodene og konsilene disse lovene ble bestemt og håndhevet. For å eksemplifisere dette har jeg valgt å vise til kanonene ved det første

¹⁴² Blockley, 1998 s.134

¹⁴³ Pennington, 2007 s.390.

¹⁴⁴ Pennington, 2007 s.390.

økumeniske konsilet (325). I kanon 5 blir det synlig at de som hadde blitt bannlyst av en biskop, skulle ha rett til å forsvare sin uskyld igjennom synoder, som skulle holdes to ganger i året.¹⁴⁵ Pennington avviser at kanon 5 beskriver et kirkelig rettssystem, og hevder at de to synoder tok for seg kirkelig disiplin.¹⁴⁶ Hele kanonen lyder som følger:

Concerning those, whether of the clergy or the laity, who have been excommunicated, the sentence is to be respected by the bishops of each province according to the canon which forbids those expelled by some to be admitted by others. But let an inquiry be held to ascertain whether anyone has been expelled from the community because of pettiness or quarrelsomeness or any such ill nature on the part of the bishop. Accordingly, in order that there may be proper opportunity for inquiry into the matter, it is agreed that it would be well for synods to be held each year in each province twice a year, so that these inquiries may be conducted by all the bishops of the province assembled together, and in this way by general consent those who have offended against their own bishop may be recognised by all to be reasonably excommunicated, until all the bishops in common may decide to pronounce a more lenient sentence on these persons.¹⁴⁷

I denne kanonen vises det at synodene var både for at de som var blitt bannlyst skulle kunne forsvare sin uskyld, og at det var snakk om en strafferamme her, som var bannlysing og at gjennom sitt forsvar kunne får en mildere straff visst biskopene bestemte seg for dette. Dette bærer alle de karakteristiske trekkene fra det som defineres som en rettsprosedyre. I korte trekk kan det beskrives slik: en er blitt dømt, men for sjansen til å forsvare sin uskyld i en synode der det skulle bestemmes om dommen skulle bli mildere eller ikke. For å styrke mitt argument vil jeg vise til enda en kanon fra det første konsilet, kanon 1 som lyder som følger;

¹⁴⁵ Tanner, 1990 s.8.

¹⁴⁶ Pennington, 2007 s.392.

¹⁴⁷ Tanner, 1990 s.8

This great synod absolutely forbids a bishop, presbyter, deacon or any of the clergy to keep a woman who has been brought in to live with him, with the exception of course of his mother or sister or aunt, or of any person who is above suspicion

I denne kanonen ser vi hvordan kirken forbyr presteskapet fra å bo med kvinner som ikke var i slekt med dem, eller over mistanke. Det er flere kanoner som støtter opp at kanonene fungerte som kirkens egne lover. Hele prinsippet med kanonene som var utlyst av kirken var at dette var noe som skulle følges. Ved flere av tilfeller ser vi hvordan kirken inkluderer straffer for brudd av de kanoner som ble utlyst, som er tilfellet ved følgende kanoner: 2, 10, 11, 12, 14,16,17,18.¹⁴⁸ Straffe rammene varierer fra ekskommunikasjon, stripping av titler, eller bli plassert i det nederste hierarkiet av kirken. Det jeg forsøker å vise til er at kanonene ble skrevet med hensikt, og det var ment for å være klare retningslinjer som presteskapet skulle jobbe innunder.

På basis av disse funn vil det videre da være gyldig å avvise Penningtons påstander om at kirken ikke forholdt seg til et skriftlig lovverk før 500 tallet, og at de ikke var forbundet med det romerske lovverket.

3.3.Hvordan forholdet mellom det statlige rettssystemet og kirkens rettssystem utviklet seg på 400 tallet

På 400 tallet kom det frem ytterlige forandringer i forholdet mellom staten og kirkens rettssystem, og det ble tydeligere hvordan de to forholdt seg til hverandre. En lov utlyst i år 400 av keiserne Arcadius og Honorius viser til nettopp dette:

¹⁴⁸ Alle kanonene fra det første økumeniske konsilet presenteres i Tanner, 1990 s.6-11

*If priests sitting in council should depose any person from the position and title of bishop, and if the person deposed should be apprehended making any attempts either against the public security, or against the public peace, or in seeking again the priesthood from which he appears to have been expelled, he shall according to the law of Gratian of sainted memory, spend his life a hundred miles away from the city which he has corrupted. He shall be separated from the assemblage of those persons from whose association he has been expelled: and according to the tenor of this law, it shall be unlawful for such person to approach Our sacred imperial chambers and to impetrate rescripts.*¹⁴⁹

Det er et par interessante fakta med denne loven hvor den påpeker at de biskoper som hadde blitt utvist av et kirkelig konsil skulle ikke ha mulighet for å skape videre uorden i samfunnet, eller videre oppsøke presteskaper han var utvist fra. Skulle han bryte dette ville han bli straffet med bortvisning fra byen etter statlig lov. Det som kommer frem er at de bestemmelser som er blitt gjort av et konsil fra kirken, blir her støttet opp av staten, og brudd på disse bestemmelsene førte til en avstraffelse av staten. Altså kommer det frem hvordan staten forholder seg til kirkens bestemmelser, og igjen samarbeider med kirkens rettssystem, og dette uten å påvirke selve rettsprosedyren til kirken, men staten opererte her mer som en forlenget arm for kirkens bestemmelser. Dette ser vi videre tegn på i en lov utlyst i år 412 av keiserne Honorius og Theodosius, som sier:

Clerics must not be accused except before the bishops. Therefore, if a bishop, a priest, a deacon, or any persons of inferior rank who is a minister of the Christian faith should be accused by any persons whatever before the bishops, since he must not be accused elsewhere, that man whether of lofty honour or of any other dignity, who may undertake such a laudable type of suit shall know that he must allege only what may be demonstrated by proofs and supported by documents. If any man should lodge unprovable complaints about such persons, he shall understand that by the authority of this sanction he will be subject to the loss of his own reputation, and thus by the

¹⁴⁹ Pharr, 2001 s.446. Loven er hentet fra bok 16 i *Codex Theodosianus*, i underkapittelet *Bishops, Churches, and Clerics*

*loss of his honor and the forfeiture of his status he shall learn that he will not be permitted, for the future at least, to assail the impunity the respect due to others.*¹⁵⁰

Loven viste at alle som skulle anklager mot de som var del av kirkens presteskapets måtte presentere dette foran en biskop og ingen andre plasser, i tillegg visst det skulle vise seg at anklagene ikke var sanne skulle denne loven sørge for at personen skulle miste sitt rykte, og sin status og ære. Det var deretter viktig at biskopene måtte forhøre seg med mange vitner i sine formelle prosedyrer, for forsvaret var det viktig å kunne dokumentere at personen hadde blitt behandlet urett.¹⁵¹ Begge eksemplene viser til hvordan staten setter grenser for hvordan man skal forholde seg til det kirkelige rettssystemet, og at dette ikke skulle blandes opp med det statlige, det viser også at samtidig som man skulle forholde seg til det kirkens rettssystem, men at visst man ikke gjorde dette var det staten som skulle gripe inn å straffe vedkommende som brøt disse lovene. Dette vitner til samholdet mellom de to institusjonene, og til hvordan kirkens rettssystem blir styrket av det statlige rettssystemet beskyttelse og anerkjennelse, dette gjorde da kirkens rettssystem til en gjeldende del for alle borgere i det romerske riket.

I dette avsnittet skal det belyses hvordan kirken forhold seg til det statlige systemet. Kirkens syn på det statlige systemet ble tatt opp ved det fjerde økumeniske konsilet, konsilet i Kalkedon (451), igjennom kanon 9 (hele kanonen er gjennomgått i del 2.2) som beskrev at presteskapet ikke skulle kunne komme med anklager mot hverandre via det sekulære rettssystemet, men at dette skal først legges frem for biskopen. Var klagen rettet mot biskopene skulle saken avgjøres ved en synode, og visst klagen var rettet mot en av de metropoliske biskopene i provinsene måtte saken bringes frem for en erkebiskop i diocesen, eller for bispedømmet i Konstantinopel. Her ser vi at kirken også fremhevet at det kirkelige anliggende ikke skulle bli tatt opp ved det sekulære rettssystemet. Begge institusjonene distanserte altså sine rettsprosedyrer fra hverandre. Kanonen forteller oss også at man kunne ikke bringe saken frem for de som var blant deres likemenn, men saken skulle presenteres for en som var over dem i hierarkiet. Som viste at strukturen i kirkens rettssystem begynte å få en mer konkret form hvor den skulle forholde seg til presteskapets hierarki.

¹⁵⁰ Pharr, 2001 s.447-448

¹⁵¹ Pharr, 2001

3.5.Konklusjoner

Jeg har i dette kapitlet vist hvordan et felles lovverk for hele kirken på 300- og 400-tallet ble formet gjennom de økumeniske konsilene. Det er også vist til hvordan kanonen fungerte en del av kirkens lovverk.

Videre er det vist til hvordan staten var en pådriver for at kirkens egnet rettssystem skulle bli mer spesialisert enn det det hadde vært før de økumeniske konsilene. Etter et fokus fra kirken og staten skulle det bli tydelige linjer for hvilken saker som skulle kunne tas opp av kirken, og hva som lå utenfor deres jurisdiksjon. Selve rettssystemet til kirken skulle igjen bidra til at kirken oppnådde en stigning av makt i samfunnet. Noe som kommer frem av at de saker som gjelder anklager mot biskoper eller de av presteskapet skal tas opp i kirkens egne rettsprosedyrer, som vil si at kirkens presteskap var beskyttet av et eget rettssystem. Det var fortsatt grenser for hva som kunne bli tatt opp av kirkens rettssystem, dette gjaldt de mest alvorlige forbrytelsene som forekom mot kirken og dens presteskap. Ved disse tilfellene ser vi hvordan staten fungerer som en forlengende arm av kirkens rettssystem, samtidig som det statlige rettssystemet har en rekke lover som tar for seg hvordan kirken blir beskyttet av den statlige lov. Ut fra dette hevder jeg at kirken ble mektigere igjennom statens beskyttelse av kirken og dens rettssystemet.

Det var først etter at kristendommen ble statsreligion at kirkens rettssystem få sin fulle styrke, etter dette ble stadfestet fungerte det kristne rettsapparatet som en parallell til det statlige rettsapparatet. En sammenligning av de to blir også konstantert der det i det statlige lovverket ble fremmet at kirkens rettssystem skulle følge samme prosedyrer som det statlige.

Måten de to rettssystemene inkluderte hverandre i sine lover og kanoner viser til et økende avhengighetsforhold mellom de to. Der begge rettssystem baserer seg opp mot hverandre og jobber med hverandre. Resultatet av dette fører til at kirken får viktigere oppgaver i samfunnet, som fører til en større autoritet og makt.

Min påstand angående kirkens rettssystem er at kirken aldri kunne oppnådd makten den gjorde uten at dets rettssystemet ble støttet og anerkjent av staten igjennom dens rettssystemet . Vi ser at mye av kirkens makt ligger i deres rettssystem, og er en avgjørende komponent for kirkens stigenes suksess.

Kapittel 4: Utvikling av kirkens forhold til kjettere

I dette kapitlet skal jeg se på utviklingen av kirkens forhold til kjettere påvirket kirkens organisasjon, og se i hvilken grad dette var påvirket av forholdet mellom stat og kirke. Hele kapitlet er delt opp i fire underkapitler. Som vil ta for seg hvert sitt tema: 1) Staten ønsker enhet innad i kirken. 2). Keiserens støtte til kirken. 3) Forholdet til kjetteren var etter at kristendommen hadde blitt statsreligion i det romerske riket. 4) forholdet til kjettere påvirker kirkens politiske arena.

4.1. Staten ønsket enhet innad i kirken

I perioden før det første økumeniske konsilet var det et stort skille innad kirken når det kom til tolkning av kirkens doktriner, noe som kan regnes som en medvirkende katalysator for den splittelsen kirken skulle oppleve i dette tidsrom. Hvordan synet var på doktriner før året 325 bærer relevans til kirkens desentralisert struktur, og belyser videre hvorfor det første konsilet konsentrerte seg om kirkens organisatoriske struktur.

Det som skilte Arius og Alexander var doktrinen om Jesus forhold til Faderen. Arius hevdet at Jesus ikke var av samme substans som Faderen, og at han var den første skapelsen skapt av Gud. Dette var motstridene til den doktrinen Alexander fremmet som sa at Jesus var av samme substans som Faderen, og sammen var de begge evig.¹⁵² Konflikten mellom de to parter ble en del av den offentlige sfære, og i dette henseende var dette også i høyst grad statens anliggende også. I følge historiker og biskop Eusebius av Cesærea beskrev Konstantin splittelsen innad i kirken på følgende måte:

*If the peoples of God, my own fellow-servants I mean, are so divided by wicked and damaging strife between themselves, how can my thought any longer be collected?*¹⁵³

¹⁵² Chadwick, 1998 s.564-565. For mer informasjon om den katolske kirkens doktrine se trosbekjennelsen fra det første økumenske konsilet Tanner, 1990 s.5

¹⁵³ Cameron & Hall, 1999 s.119

Det som fremmes her er at visst kirken var splittet kunne ikke tankene til Konstantins være samlet. Konstantins ønske for kirken var en kirke preget av enighet rundt doktriner. Skulle kirken ha en funksjon for staten var det viktig at kirken ikke var preget av splittelser, da dette ville føre til en vanskeligere oppgave for staten å kunne kontrollere en kirke som var splittet opp i flere fraksjoner. Splittelse i kirken førte etter hvert til at keiseren måtte velge en side, og de tilfeller det var to keisere støttet hver sin part sammen ville det oppstå situasjoner der kirken var delt mellom to keisere (dette blir grundigere gjennomgått i del 5.2). Fordelene ved at kirken var samlet altså var store kontra det å forholde seg til en oppsplittet kirke.

Ved konsilet i Nikea ser vi grep som hadde det formålt om å skape enhet innad i kirken. Ved å fordømme grupperinger og deres syn på doktrine blir kirken tydelig i sin visjon om at bare de som fulgt den «sanne» doktrinen skulle kunne være en del av den katolske kirken.¹⁵⁴ I kanon 5 (for hele gjennomgangen av kanon 5, se kapittel 2.4) ved konsilet ble det sagt at de som var bannlyst ikke skulle kunne bli tatt opp av biskoper i andre provinser.¹⁵⁵ Den bannlyste skulle likevel ha rett til å forsvare seg selv igjennom synoder, men dette skulle skje ved at saken ble tatt opp av kirken som en samlet organisasjon, som viste til at kirken bevegde seg fra å operere innunder et desentralisert system, mot et system som bevegde seg i retning av å bli sentralisert. Vi ser klare linjer mellom presteskaper av kirken, og de som skulle bli betegnet som utenfor presteskaper. Ved konsilet i Nikea var det også grupperinger av den kristne tro som sto utenfor kirken, men som ble akseptert av kirken. Dette kom frem av kanon 8, som tok for seg kirkens assosiasjon til Katarene:

Concerning those who have given themselves the name of Cathars, and who from time to time come over publicly to the catholic and apostolic church, this holy and great synod decrees that they may remain among the clergy after receiving an imposition of hands.[.....], so as in all things to follow the decrees of the catholic and apostolic church. Accordingly, where all the ordained in villages or cities have been found to be men of this kind alone, those who are so found will remain in the clergy in the same rank; but when some come over in places where there is a bishop or presbyter belonging to the catholic church, it is evident that the bishop of the church

¹⁵⁴ Tanner, 1990 s.19

¹⁵⁵ Tanner, 1990 s.8

*will hold the bishop's dignity, and that the one given the title and name of bishop among the so-called Cathars will have the rank of presbyter, unless the bishop thinks fit to let him share in the honour of the title. But if this does not meet with his approval, the bishop will provide for him a place as chorepiscopus¹⁵⁶ or presbyter, so as to make his ordinary clerical status evident and so prevent there being two bishops in the city.*¹⁵⁷

Det synliggjøres her at Katarene var en akseptert del av kirken, tatt i betraktning at de tok i forbehold den katolske kirkes resolusjoner. Men de var fortsatt sett på underlegne til de i presteskapet av den katolske kirke, var det et område hvor begge parter var tilstedeværende skulle Katarenes biskoper bli degradert til presbytere. Begrunnet at det skulle bare være en biskop i hver by. Det vi ser her er at det ikke var alle grupperinger som skilte seg ut fra den katolske kirkens doktriner som var like alvorlige, der det kommer frem at etter at de hadde fått biskopens velsignelse igjennom håndspåleggelse (imposition of hands) av biskopen kunne de fortsatt beholde sine respektive titler. Som viser oss at kirken enda ikke var sentralisert i den grad denne skulle bli fra konsilet Konstantinopel (381) og utover. Men vi ser trekk ved begge kanonene som er presentert i dette kapittelet at det første økumeniske konsilet er en startfase av en prosess som skulle peke i retningen av sentralisering. Fokuset på at det skulle bare være en leder i en by er et viktig steg i retningen mot enhet. Til tross konsilet og Konstantins innsats for å skape en enhetlig kirke som staten kunne forholde seg til. Kyrdatas beskriver Konstantins innsats ved at Konstantin feilet i å skape en enhetlig kirke, men sier videre at ved å kalle inn til det konsilet i Nikea ble fokuset for kirken rettet mot den tanken om den «universelle» kirken, i en tid der kirken sto i fare for å bli oppløst i et assortiment av flere uavhengige kirker, samfunn eller andre bevegelser.¹⁵⁸ Det var nettopp dette som skulle bli fokus i tidene fremover, og skulle til dels bli realisert da keiser Theodosius I tredde frem som keiser (dette blir gjennomgått i del 4.2). Av dette er min tese at det var under Konstantins innkalling av det første konsilet som begynte utviklingen mot en homogen kirke som staten forhold seg til.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Chorepiscopus, var en betegnelse for de som hadde kontroll over det kristene anliggende landområder utenfor byene. For mer informasjon se Hess, 2002 s.154-155

¹⁵⁷ Tanner, 1990 s.9-10

¹⁵⁸ Kyrdatas, 2005 s.64

¹⁵⁹ Selve tanken om en universell kirke startet på 200-tallet da Irenaeus kjempet mot diversitet med å fremme homogenitet i kirken. Se Rives, 2005 s.28.

Selve begrepet «kjetter» stammer fra det greske ordet «harseis» og betydde opprinnelig valg, men slik den skulle bli kjent i kirkens sammenheng oppsto på 100 tallet igjennom Justin Martyrs verk *A Treatise against All the heretics*, et verk som ikke har overlevd tidens tann, og Henry Chadwick viser til at begrepet var på denne tid ble brukt for å betegne på doktriner som skilte seg ut, og det betegnet også de grupperingene som utlyste dem.¹⁶⁰ Men ved konsilet i Nikea blir ikke begrepet tatt i bruk ved noen av kanonene eller brevene som kommer ut fra det første økumeniske konsilet.¹⁶¹ Dette tyder i retning av det på dette tidspunkt ikke en populær terminologi for de som ble plassert utenfor kirkens etter bannlysning, men året etter konsilet dukket begrepet «kjetter» opp i en lov utlyst av keiser Konstantin, og ikke bare blir begrepet kjettere brakt på banen, men den viser også til hvordan staten var en pådriver for å skape enhet i kirken som organisasjon. Loven lyder som følger:

*The privileges that have been granted in consideration of religion must benefit only the adherents of the Catholic faith. It is Our will, moreover, that heretics and schismatics shall not only be alien from these privileges but shall also be bound and subjected to various compulsory services.*¹⁶²

Loven viser at de som ikke tilhørte den katolske tro, skulle leve utenfor kirken, som igjen ville føre til at det blir lettere å definere hvem som var innunder kirken av både stat og kirke. Det er heller uklart hvem som ble regnet, av staten, som under den katolske tro. Men etter mine funn i kildene ser det ut som staten også regnet arianismen som del av den katolske kirken. Grunnlaget for denne påstanden ligger i at Konstantin selv mener at privilegiene skulle bare gis til de av den katolske tro, og som kommer frem av del 5.2 ser vi at Konstantin var støttende til den arianske linjen, som viser oss at Konstantin selv definerte arianismen som en del av den katolske kirken. Et annet eksempel som viser til arianismen ble regnet som den katolske kirken kommer frem av en lov utlyst av keiserne Valens og Valentinian i år 378

¹⁶⁰ Chadwick, 1998 s.561

¹⁶¹ Tanner, 1990 s.5--19

¹⁶² Pharr, 2001 s.450. Denne loven er hentet fra bok 16 i *Codex Theodosianus*, fra underkapittelet *Heretics*

Previously, in behalf of the religion of Catholic sanctity, in order that the illicit practice of heretical assembly should cease. We commanded that all places should be confiscated in which their altars were located under the false guise of religion, whether such assemblies were held in towns or in the country outside the churches where Our peace prevails. ¹⁶³

Loven viser oss at alle kjetterske samlinger skulle opphøre. Keiser Valens var støttende til den homoianske trosbekjennelsen, som var en arianske trosbekjennelse, noe som viser oss at arianismen ble sett på som del av den katolske kirken på følgende tidspunkt.¹⁶⁴ Grunnlaget mitt for denne tesen er at det ble stadfestet ved lov at det var den katolske tro som var den gjeldende retningen innenfor kristendommen. Visst en av keiserne nektet for at de støttet den katolske retningen måtte de si imot lovene som de selv var med å utlyse, derav vil jeg hevde at begge retninger bli ved gitt tidspunkt lovene ble utlyst at begge retningene ble betegnet som del av den katolske kirken.

Konsilet i Konstantinopel (381) var første økumeniske konsil hvor begrepet kjettere blir tatt i bruk av den katolske kirken, hvor det ble brukt for å betegne den arianske bevegelsen, og andre retninger som var fordømt av den katolske kirken. Begrepet kommer, blant andre plasser, frem i et brev tittelen *A letter of the bishops gathered in Constantinopel* fra Konsilet i Konstantinopel (381):

We may seem on the whole to be free from violent persecutions and to be at the moment recovering the churches which have long been in the grip of the heretics. ¹⁶⁵

Dette utdraget er interessant av to årsaker. For det første viser det til at kirken var i deler av perioden mellom 325 og 381 var arianismen den ledende makten for den katolske kirken. Man kan da spørre seg hvem er det som definerer hvem som er kjettere. Det andre er at ved det andre økumeniske konsilet er betegnelsen kjetter blitt en samlebetegnelse på de som står utenfor den katolske kirke begrunnet i den Nikenske trosbekjennelsen, og arianismen var nå regnet som utenfor den katolske kirken av staten.

¹⁶³ Pharr, 2001 s.450 – 451. Loven er hentet fra bok 16 i *Codex Theodosianus* i underkapitlet *Heretics*

¹⁶⁴ Lohr, 2007 s.14

¹⁶⁵ Tanner, 1990 s.26

Konsilet i Konstantinopel kan sees på som den siste spikeren i kisten for arianismen. Året før konsilet hadde den arianske retningen allerede blitt levert et knusende nederlag igjennom en av rikets offisielle lover. I loven sto det skrevet at bare den kirken som var begrunnet av den nikenske trosbekjennelsen skulle bli definert som den eneste form for religion i riket, og at bare dem skal kunne kalle seg den katolske kirke. Loven ble utlyst av keiser Theodosius i 380 og lyder som følger:

*It is our will that all the peoples who are ruled by the administration of Our Clemency shall practice that religion which the divine Peter the Apostle transmitted to the Romans [...] We shall believe in a single Deity of the Father, the Son, and the Holy spirit, under the concept of equal majesty and of the Holy Trinity. We command that those persons who follow this rule shall embrace the name of Catholic Christians. The rest however, whom We adjudge demented and insane, shall sustain the infamy of heretical dogmas, their meeting places shall not receive the name of churches, and they shall be smitten first by divine vengeance and secondly by the retribution of Our own initiative, which We shall assume in accordance with divine judgment.*¹⁶⁶

Ved utlysningen av denne loven ble det klart hvilken side staten hadde valgt. De som ikke fulgte doktrinen om treenigheten, kunne ikke regne seg selv som kristne, og de ble sidestilt med de gale og demente. Alle som ble betegnet som kjettere skulle ikke ha kirker, og de skulle videre bli motarbeidet av staten. Hele denne loven kan sees på som et drastisk, men kanskje nødvendig, tiltak for å skape en slutt på striden mellom arianismen og den katolske kirken, og for at staten kunne støtte seg opp mot en samlet kirke. Konsilet i Konstantinopel var viktig for kirken da det er her det blir fastslått at staten skulle samarbeide med en kirke, som var begrunnet i trosbekjennelsen fra Nikea og Konstantinopel. Alle andre grupperinger ble plassert på utsiden av dette forholdet.

4.2. Keisernes støtte til kirken

¹⁶⁶ Pharr, 2001 s.440

Etter det første økumeniske konsilet var kirken delt inn i to hovedfraksjoner: arianismen og katolisismen. I perioden mellom det første og andre økumeniske konsilene ble begge regnet som del av den katolske kirke av staten. Hvordan kunne dette være tilfellet etter fordømmingen av den arianske linjen ved konsilet i Nikea?¹⁶⁷ Dette henger sammen med spørsmålet om hvem er det som avgjør hvem som er kjettere, og vil bli tatt opp i kommende avsnitt, som skal ta for seg hvor viktig forholdet med keisere og videre preget kirken som organisasjon sammen med hvordan forholdet til kjettere utviklet seg frem til det andre økumeniske konsilet (381).

Konstantin var den første keiseren som skulle blande seg inn i kirkens affærer, og startet en lang trend hvor keisere påvirket hvordan kirken skulle utvikle seg. Historiker Henrik Chadwick beskriver at kirken og statens syn på keiserens posisjon ble forstått som en guddommelig kommisjon, som hadde den oppgaven å beskytte kirken fra feil og skismaer, grunnen for dette var at defekter innad i kirken ville bringe ulykke til riket.¹⁶⁸ Keiseren hadde altså en spesiell status i det hele det romerske riket, og for alle som var innunder dets grenser.

Etter det første økumeniske konsilet ble flere av biskopene som støttet Arius siden sendt i eksil av keiser Konstantin.¹⁶⁹ Men kort tid etter dette skjedde det en vending i Konstantins syn på arianismen. Arius og mange av hans tilhengere fikk opphevet sine eksiler i år 328, samtidig ble biskopen av Konstantinopel tvunget til å godkjenne Arius.¹⁷⁰ I år 335 var Athanasius en av den katolske kirkens største forkjempere mot arianismen, sendt i eksil like før Konstantins død. Angivelig ble også Konstantin døpt av en den arianske biskopene Eusebius av Nicomedia like før sin død i 337. Dette er klare tegn som kan tyde på at Konstantin støttet den arianistiske linjen kort tid etter konsilet i Nikea (325). Eusebius av Cesærea, som var av høy positur innenfor kristendommens historie, skal også ha vært en tilhenger av det Arianske synet, men blir sjeldent beskrevet som en del av arianismen.¹⁷¹ Det vi ser er at det skjer en forandring i situasjonen i tiden etter det økumeniske konsilet i Nikea (325), dette var igjen et resultat av at keiser Konstantin reverserte sin avgjørelser om å sende de arianske biskopene i

¹⁶⁷ Se Tanner, 1990 s.16-17 for mer informasjon om dommene mot Arius og hans tilhengere.

¹⁶⁸ Chadwick, 1998 s.564

¹⁶⁹ Fordømmelsen av kirken står beskrevet i Tanner, 1990 s.16-17. For informasjon om Arius som ble sendt i eksil se Steppa, 2008 s.51

¹⁷⁰ Casiday & Norris, 2007 s.74

¹⁷¹ Wiles, 1996 s.6

eksil. Det er usikker hvilken motiv som kan ha lagt bak dette, det kan ha vært et forsøk på å bringe de to sidene sammen, eller noe så enkelt som at Konstantin valgte den arianske linjen over den katolske. Det vi vet er at det var arianismen som skulle være den dominerende retningen innen kristendommen i store deler av perioden 328 og frem til 379.

Ved Konstantins død i 337, ble det romerske riket delt i mellom Konstantins tre sønner: Konstantius II (317 -361), Konstans (323 -350) og Konstantin II (316 -340). Konstantius II regjerte i Østen og Trace. Konstans regjerte i Italia, Afrika, Illyricum, Moesia. Konstantin II regjerte i Britannia, Gaul og Spania¹⁷².

I år 336 året før Konstantin døde fikk Konstantin II skjenket Athanasius amnesti fra sitt eksil, og fikk tilbake stillingen sin som biskop av Alexandria.¹⁷³ Konstantin II døde selv i år 340, og etter dette var det romerske riket delt mellom Konstans i øst og Konstantius II i vest. Athanasius i år 339 sendt i eksil igjen av keiser Konstantius II, som var begrunnet i at hans tilbakekomst skapte nye interne problemer i kirken.¹⁷⁴ Situasjonen som fulgte eksilet skapte en spenning mellom øst og vest som resulterte i at Konstantius II og Konstans støttet hver sin fraksjon innad i kirken. I øst støttet keiseren opp mot Arianismen, og i vest støttet keiseren den katolske retningen. Situasjonen førte Konstans truet med militære tiltak mot Konstantius som førte til at Konstantius gjeninnsatte Athanasius i sin stilling som biskop av Alexandria. Tilfellet viser oss hvor viktig støtten fra keiseren var, og hvordan kirkens situasjon blir påvirket av keiserens inngrep. Striden var heller ikke bare mellom de to fraksjonene innad i kirken men også mellom keiserne.

I år 350 ble Konstans enehersker i det romerske riket. Dette skulle skape nye ringvirkninger for kirken, og var viktig ved striden innad i kirken. Etter Konstans hadde blitt enehersker i det romerske riket forsøkte han å reparere splittelsen i Kirken. Dette ble gjort i form av tre synoder som ble holdt i Sirmium, i år 357, 358 og 359, hvor målet for den arianske siden var å komme med en kompromittere trosbekjennelse, som begge sider kunne si seg enig med.¹⁷⁵

¹⁷² Lohr, 2007 s.11

¹⁷³ Hunt, 1998 s.7

¹⁷⁴ Hunt, 1998 s.7-8

¹⁷⁵ Lohr, 2007s.12

Før synodene hadde en rekke motstandere av arianismen blitt sendt i eksil igjen, blant dem Athanasius.¹⁷⁶ Synodene resulterte i den homianske trosbekjennelsen, og dens følgere fikk tilnavnet semi-arianister.¹⁷⁷ Denne trosbekjennelsen ble aldri godtatt av den katolske kirken, og synodene fikk seinere tilnavnet blasfemien ved Sirmium.¹⁷⁸ Ved disse synodene var målet å skape enhet i kirken, men paradoksalt sett virket det i motsatt retning, hvor den arianske retningen blir splittet i forskjellige grupperinger. Som var et resultat av at den arianske retningen var villig til å inngå kompromitterende variasjoner av sin doktrine. Som igjen reiser spørsmålet, hvorfor ikke den katolske kirken sa seg villig til å komme med en kompromitterende trosbekjennelse? Svaret må etter alt og dømme være begrunnet i at majoriteten av presteskapet må ha støttet opp under den katolske linjen, som gjorde det mindre aktuelt å skifte syn, men de manglet på dette tidspunktet keiserens full støtte, samtidig som biskopen av Roma gjorde det samme, som var det høyest stilte bispesetet.

Den hedenske keiseren Julian (331 -363, regjeringstid 360-363) tok i år 360 over som keiser etter Konstantius¹⁷⁹. Dette skulle vise seg å føre til ytterligere forandringer for kirken. Et interessant faktum er at i denne perioden (325-381) når nye keisere inntok tronen skjer det store forandringer i hvor styrkeforholdet mellom arianismen og den katolske kirken, som er et testament på hvor viktig rolle keiserne spilte når det kom til det anliggende ved kirken. Julian var ikke en tilhenger av kristendommen, og han forsøkte fra første stund og bringe staten tilbake til de gamle hedenske røttene.¹⁸⁰ Dette førte da til at kirken mistet sin statlige hovedstøttespillere (keiserne). Hans forsøk på å få den romerske staten til å vende tilbake til sine hedenske røtter ble et lite vellykket prosjekt.¹⁸¹ Resultat av Julians styre var at de som fulgte den homlianske trosbekjennelsen ble marginalisert. Dette betydde igjen, at arianismen som allerede var i mindre tall ble svekket ytterligere, som igjen vil styrke andre retninger, og den ortodokse linjen. Men vi ser også et annet trekk, at det er ingen kilder som beskriver striden mellom arianismen og den ortodokse linjen i perioden 360 og frem til år 363. Som igjen vil si at det ble ikke iverksatt noen angrep fra noen av sidene, eller forsøk på å skape enhet i kirken. Dette vitner da til hvor viktig keiserens rolle var i kampene mellom de forskjellige retninger innad i kirken var, og reiser et nytt spørsmål; kunne det være en enhetlig

¹⁷⁶ Lohr, 2007s.12

¹⁷⁷ Den homnianske trosbkjennelsen sa at Jesus var lik Gud, men ikke av samme substans.

¹⁷⁸ Lohr, 2007 s.11

¹⁷⁹ Frend, 1985 s.607

¹⁸⁰ Lohr, 2007 s.13

¹⁸¹ Frend, 1985 s.600 -604

kirkeorganisasjon uten samarbeidet mellom stat og kirke? Keiserne spilte en enorm rolle i hvordan kirken skulle komme til endelige løsninger ved splittelse innad, som kommer frem av denne delen ser vi at det er igjennom keiserne den katolske kirken tilslutt skulle vinne frem, som vil bli videre belyst i kommende avsnitt.

Kort tid etter Julians død, kom det to nye keisere til makten i det romerske riket, Valens og Valentinian. Som Konstantius og Konstans var synet deres delt når det kom til kristendommens anliggende. Valens støttet opp under den homolianske trosbekjennelsen mens Valentinian støttet opp under den katolske linjen, med begrunnelse i den nikenske trosbekjennelsen.¹⁸² Valens skulle bli den siste keiseren som støttet opp under arianismen, og hans død markerte nådestøtet mot retningens dominerende karakter. Historiker Maurice Wiles går så langt og hevder at da Valens døde, døde arianismen med ham.¹⁸³ Arianismen manglet to viktige komponentene for å kunne bli den dominerende formen for kristendommen. Keiserens støtte, og majoriteten innad i de kristne miljøer. Uten disse to faktorene ville det bli nærmest umulig å vinne fram som den dominerende retningen innen kirken. Mye av grunnen til at Valens var siste keiser som skulle støtte opp under arianismen var grunnet keiser Theodosius massive tiltak for den ortodokse linjen, som skal belyses i neste avsnitt.

Kort tid etter Valens død kom Theodosius til makte. I begynnelsen av hans regjeringstid regjerte han sammen med Valentinian. Theodosius som Valentinian var begge støttespillere til kirken, som var begrunnet i den nikenske trosbekjennelsen. På dette tidspunktet var der ingen keisere som støttet opp under noen av de arianske linjene. Og Theodosius skulle få æren av å sette den siste spikeren i kisten for den arianske bevegelsen. Dette gjorde han ved strenge lover rettet mot kjettere, samtidig som han fremhevet den katolske kirken som rikets statsreligion (se lov presentert i del 5.1). Lovene Theodosius utlyste var gjorde det svært vanskelig for kjetterske bevegelse å praktisere sin religion i det offentlige. Det var ved disse lovene at betegnelsen kjetter fikk sin styrke, og denne styrken var berettiget i forhold til bestemmelsene til den katolske kirken. For første gang i kirkens historie var det enighet av både stat og kirke om hvilke grupperinger innen kristendommen som skulle defineres som kjetterske. Et eksempel på hvordan Theodosius skapte et vanskelig terreng for hedninger, kan

¹⁸² Lohr, 2007 s.14

¹⁸³ Wiles, 1996 s.32

sees igjennom en lov utlyst i år 379 av keiserne Theodosius, Gratian og Valentinian, og lyder som følger:

All heresies are forbidden by both divine and imperial laws and shall forever cease. If any profane man by his punishable teaching should weaken the concept of God, he shall have the right to know such noxious doctrine only for himself but shall not reveal them to others to their hurt. [...] All teachers and minister of this perverse superstition shall abstain from the gathering places of a doctrine already condemned, whether they defame the name of bishop by the assumption of such priestly office, or that which are same, they belie religion with the appellation of priest, or also if they call themselves deacons, although they may not even be considered Christians. Finally, the receipt that was recently issued at Sirmium shall be annulled, and there shall remain those enactments pertaining to Catholic doctrine which are decreed by Our father of eternal memory and which We ourselves commanded by equally manifold, which will survive forever. ¹⁸⁴

Det første som kommer frem i loven er at kjetteri skulle være forbudt av både himmelsk lov (kirkens lov) og den statlige loven. Videre beskriver loven at de som fulgte et kjettersk trossyn skulle ikke kunne dele dette med noen andre enn seg selv. De ble ikke definert som kristne, og skulle ikke bære titler som biskop, prest, eller diakon. Konsilene i Sirmium ble ved denne loven annullert, og bare den katolske doktrine (som beskrevet ved konsilet i Nikea) skulle være gjeldende fra dette tidspunkt og i evig tid. Dette er den første loven som beskriver arianisme som kjettere, og de var av staten ikke lenger ansett som del av den katolske kirken. Etter Theodosius var det ingen keisere som våget å støtte seg opp under arianismen, som også kan ansees som grunnen til at den forvitret. Fra denne tid ville de da ikke bare valgt å støtte arianismen, men samtidig ville de da trosse statens egne lover. For arianismene ble det vanskelig også å eksistere som en gruppering i det romerske samfunnet, der de ikke kunne «lovlig» samle seg for å praktisere sin religion. Den siste spikeren i kisten for arianismen var det andre økumeniske konsilet, konsilet i Konstantinopel 381, hvor alle former for arianisme ble fordømt.

¹⁸⁴ Pharr, 2001 s.450 – 451. Loven er hentet fra bok 16 i *Codex Theodosianus*, i underkapittelet *Heretics*.

Etter konsilet i Konstantinopel er det en rekke andre eksempler som viser til hvor viktig keiserens støtte var. Ser vi på striden som skulle lede opp mot det fjerde økumeniske konsilet, konsilet i Kalkedon, kommer det frem hvor viktig keiserens rolle spilte for hvordan doktrinen om Jesus natur skulle formes. Striden som skulle splitte kirken mellom Konstantinopel og Alexandria var her ledet an av spenninger mellom Dioscorus, erkebiskop av Alexandria (var biskop av Alexandria fra 444-51), og Flavius, erkebiskop av Konstantinopel. Konflikten lå i forskjell på syn av doktrinen om Jesus natur, som også var grunnlaget for konflikten ved Ephesus (se del 5.4). Dioscorus hadde støtte av Keiseren Theodosius II, mens Flavius ble støttet opp av erkebiskopen av Roma.¹⁸⁵ Theodosius II var på dette tidspunktet enehersker i det romerske riket, som betydde at muligheten for at støtten skulle være splittet mellom to keisere ikke var til stede. Theodosius, som keisere før ham, var opptatt av å skape enhet i kirken, og kalte inn til et nytt konsil i Ephesus i 449.¹⁸⁶ Ved konsilet ble Flavius avsatt som biskop av Konstantinopel, og ble regnet som et stort tilbakefall for det romerske bispesetet. Konsilet ble i seinere tiltalt som «The Robber Council».¹⁸⁷ Dette skulle bli en kortvarig seier for Dioscorus, og det hele skulle snu når keiser Marcian kom til tronen. Marcian kom til tronen i år 450, og fra første stund begynte han å reversere statens kristendoms politikk. Han kalte sammen til et konsil i Kalkedon, som seinere skulle bli stadfestet som det fjerde økumeniske konsilet.¹⁸⁸ Ved dette konsilet ble ytret at alle som vek fra doktrinen som var utlyst av erkebiskop Leo skulle betegnes som kjettere, og alle som komponerte doktriner som vek doktrinen beskrevet av Leo skulle miste sin stilling innen presteskaper og bli videre fordømt.¹⁸⁹

Vi har i denne delen sett hvor viktig rolle keiserne spilte når det angikk kirkens syn på kjettere. Det kommer tydelig frem av min analyse at de som skulle vinne frem å kunne definere hvem som ble skulle bli definert som kjettere måtte ha begge keisernes ører, og at det ikke var nok med å ha støtte av bare en keiser. For som vist i dette underkapittelet finnes det tilfeller i perioden mellom konsilet i Nikea og Konsilet i Konstantinopel der synet var delt mellom to keisere, dette igjen førte til at begge sider ble betegnet som kjettere, som var tatt i

¹⁸⁵ Lohr, 2007 s.15

¹⁸⁶ Lohr, 2007 s.15

¹⁸⁷ Lohr, 2007 s.15-16

¹⁸⁸ Lohr, 2007 s.15-16

¹⁸⁹ Tanner, 1990 s.86-87

betraktning fra hvilken side man tok utgangspunkt i. Dette er igjen en holdning som er relevant til dags dato, der det er ingen som selv betegner seg som kjetter. Det er viktig å ta være viten om at også den arianske kirken må i store deler av perioden mellom det første- og andre økumeniske konsilet må ha blitt betegnet som del av den katolske kirken fra statens side, dette er et faktum som er foreløpig blitt neglisjert i fagets forskningsfront. Vi ser at det er vesentlig for kirken som organisasjon er det de med statens støtte som definere kan definere hvilken grupperinger skulle bli betegnet som kjettere av både stat og kirke. Og selve begrepet kjetter blir mye mer ladet etter den klare skillelinjen som kommer frem ved Theodosius lover om at kirken skal være begrunnet i den nikenske trosbekjennelsen.

4.3.Forholdet til kjettere etter at kristendommen var blitt statsreligion

Etter at kristendommen ble statsreligion i det romerske riket kom det enda strengere lover mot kjettere. Lovene sa blant mer at kjettere ikke skulle kunne ha samlinger, de skulle ikke kunne testamentere eller motta arv og deres eiendommer skulle gå til staten etter deres død, og de skulle heller ikke kunne praktisere eller utføre ritualer i offentligheten.¹⁹⁰

Ikke bare skulle det bli vanskelig å være kjetter i det romerske riket, men de skulle ikke kunne være forfatter, lærer, eller del av presteskapet for grupperinger som ble definer som kjettere. Eksempler på dette kommer frem ved to lover utlyst i år 396 og 398 av keiserne Arkadius (377-408) og keiser Honorius (384-423):

Loven fra år 396:

*In order that such great madness of the Eunomians may not persist Your Sublime Magnificence shall hasten to track down with all zeal the authors and teachers of the Eunomians. Especially their clerics whose madness has introduced them to such false doctrine, shall be expelled as exiles from the municipalities and shall be segregated from all human gatherings.*¹⁹¹

¹⁹⁰ Pharr, 2001 s.451-453.

¹⁹¹ Pharr, 2001 .455. Loven er hentet fra *Codex Theodosianus* i underkapittelet *Heretics*.

Loven fra år 398:

The clerics of the Eunomian and the Montanist superstition shall be expelled from association and intercourse off all municipalities and cities. [...] We command that all the books containing the doctrine and matter of all their crimes shall immediately be sought out and produced, with greatest astuteness and with the exercise of due authority, and they shall be consumed with fire immediately under the supervision of the judges. If perchance any person should be convicted of having hidden these books under the pretext or fraud whatever and having failed to deliver them, he shall know that he himself shall suffer capital punishment, as a retainer of noxious books and writings and as guilty of the crime of magic.¹⁹²

Lovene viser til hvor vanskelig det var å organisere en kjettersk bevegelse. Visst de skulle bli dømt for å være del av deres organisasjon ble de sendt i eksil etter lovverket. I *Codex Theodosianus* finnes det en rekke eksempler på like straffer for andre grupperinger.¹⁹³ Det vi ser er at etter kristendommen ble statsreligion i det romerske riket blir staten stadig strengere når det kommer til synet på kjettere. Et eksempel på hvordan dette eskalerer kan vi se av en seinere lov, som er utlyst av keiser Theodosius II i år 405:

No one shall recall to memory a Manichaeon, no one a Donatist, who especially, as we have learned do not cease their madness. There shall be one Catholic worship, one salvation; equal sanctity within the Trinity, harmonious within itself, shall be sought, But if any person should dare to participate in practices that are interdicted and unlawful, he shall not escape the toils of innumerable previous constitution and of law that was recently issued by Our Clemency.¹⁹⁴

Denne loven viser til hvordan staten bekjemper kjetteri i form av å prøve å slette minnet til bevegelser som ble betegnet som kjetterske. Det stadfestet her at det skulle bare være en kirke, og de som trosset denne skulle møte strenge straffer. Igjennom lovverket vises det da at

¹⁹² Pharr, 2001 .455-456. Lovene er hentet fra *Codex Theodosianus* i underkapittelet *Heretics*.

¹⁹³ Se 16.5 *Codex Theodosianus*. Pharr, 2001 s.450-462

¹⁹⁴ Pharr, 2001 .456. Denne loven er hentet fra *Codex Theodosianus* i underkapittelet *Heretics*.

staten gradvis gjør det vanskeligere å være del av en kjettersk bevegelse, i tillegg var det svært risikabelt, tatt i betraktning de strenge straffer som forekom ved brudd på lovene. Statens innsats for at det bare skulle være en kirke, med en konkret trosbekjennelse førte til at det ble direkte farlig og bli stemplet som kjetter i det romerske riket i tiden etter kristendommen ble statsreligion.

Ut fra det som er kommet frem tidligere i denne delen, vet man at det sto mye på spill i teologiske debatter om doktriner. På begynnelsen på 400 tallet skjedde nettopp dette. Det var en strid mellom Cyril, biskopen av Alexandria, og Nestorius, biskopen av Konstantinopel. Det hele startet ved at Cyril anklaget Nestorius for kjetteri for hans syn på doktrinen om Jesus sanne natur.¹⁹⁵ I år 430 ble en synode holdt i Roma hvor Nestorius syn ble fordømt.¹⁹⁶ Nestorius, som var utnevnt til biskop av Theodosius II, fikk over talt keiseren til å samle inn til et nytt økumenisk konsil.¹⁹⁷ Dette var igjen en konflikt mellom øst og vest, Nestorius hadde støtte i den østlige delen av riket, og Cyril i den vestlige. Det var mye som sto på spill for de to biskopene hvor taperen av konflikten sto i fare for å bli stemplet som kjetter, og som er vist til i lovverket kunne dette få alvorlige følger, som det også skulle få for den tapende part.

Historiker William Hoge Clifford Frend hevder at alle fordelene lå hos Cyril, hvor bispesetet mye mer samlet enn det i øst.¹⁹⁸ Han peker videre på at i øst var det på papiret flere biskoper, men de var preget av en større splittelse rundt doktrinen enn i den vestlige delen av riket.¹⁹⁹ Det som kommer frem at det er klare fordelene med å ha enhet fremfor majoritet.

Bestemmelsene ble avgjort før de østlige og romerske delegatene ankom Ephesus, og når de østlige delegatene ankom, nektet de å skrive under på bestemmelsene fra konsilet, og de holdt sitt eget konsil på siden av det til Cyril.²⁰⁰ Så i realiteten ble det holdt to konsil ved Ephesus, men bare det som ble holdt av Cyril skulle bli regnet som økumenisk. Konsilet viste seg å

¹⁹⁵ Chadwick, 1998 s.597

¹⁹⁶ (Chadwick, 1998 #118 s.598

¹⁹⁷ For informasjon om Nestorius utnevning til biskop se Frend, 1985 s.752. For informasjon om innkallelsen til konsilet i Ephesus se Tanner, 1990 s.37

¹⁹⁸ Frend, 1985 s.758

¹⁹⁹ Frend, 1985

²⁰⁰ Tanner, 1990 s.37-38

være et knusende nederlag for Nestorius, hvor han ble fordømt av konsilet, og fratatt sin tittel som biskop, og fjernet fra presteskabet.²⁰¹

Det som er interessant etter konsilet i Ephesus var at staten selv inkluderte deres bestemmelser i sitt eget lovverk. Dette viser oss hvordan de økumeniske konsilene var nå blitt en del av statens egen politikk, og forteller oss også hvor viktig for staten det var å støtte seg opp under en homogen kirke, Som ble synlig av en lov utlyst av keiser Theodosius II og Valentinian i år 435 måtte nå keiserne basere sine politiske avgjørelser etter hva som kommer frem av de økumeniske konsilene. Loven lyder som følger:

Nestorius the author of monstrous superstition, shall be condemned, and his followers shall be branded with the mark and appropriate name, so that they may not misuse the name of Christians. [...] Nor indeed shall any person dare to have read or copy the impious books of the nefarious and sacrilegious Nestorius, written against the venerable sect of the Orthodox and against the decrees of the most holy synod of bishops held at Ephesus. We decree that the aforesaid books shall be diligently and zealously sought out and publicly burned. ²⁰²

Dette forteller oss om hvordan kirken som staten hadde valgt å støtte om under, hadde blitt så mektig at dens bestemmelser hadde en direkte påvirkning for keiserens egen politikk, og videre hvor riskikabelt det var å være en del av debatter om doktrine. Ved år 436 ble Nestorius sendt i eksil. Tilfellet Nestorius viser oss hvordan overgangen fra biskop til kjetter kunne utspille seg, og hvilke konsekvenser denne overgangen skulle få.

Ved det fjerde økumeniske konsilet, konsilet i Kalkedon (451) ble kjettere implementert i kanon 14. Kanonen lyder som følger:

Since in certain provinces readers and cantors have been allowed to marry, the

²⁰¹ Tanner, 1990 s.62

²⁰² Pharr, 2001 s. 463 v

*sacred synod decrees that none of them is permitted to marry a wife of heterodox views. If those thus married have already had children, and if they have already had the children baptised among heretics, they are to bring them into the communion of the catholic church. If they have not been baptised, they may no longer have them baptised among heretics; nor indeed marry them to a heretic or a Jew or a Greek, unless of course the person who is to be married to the orthodox party promises to convert to the orthodox faith. If anyone transgresses this decree of the sacred synod, let him be subject to canonical penalty.*²⁰³

Denne kanonen viser oss hvordan kirken selv betraktet kjetterne i denne perioden. De i presteskapet skulle ikke gifte seg med en kone som ikke delte det ortodokse synet på kristendommen, eller kjettere. Man skulle heller ikke kunne gifte vekk barna sine til kjettere eller jøder, eller andre som ikke var av den katolske kirken, unntaket var bare ved at de lovde å konvertere til den ortodokse troen. Dette er et eksempel på hvordan kirken prøvde å holde den ortodokse troen fri for kjetteri. Og viser oss et hvordan kirken selv definerer et klart skille mellom dem selv, og kjetterne.

4.4.Statens og kirkens forhold til kjettere påvirker kirkens politiske arena

Ved konsilet i Ephesus og Kalkedon er selve grunnlaget for stridighetene som ledet opp mot det forandret karakter fra det som var årsaken til samlingen av de første økumeniske konsilene. Ved både konsilet i Ephesus og Kalkedon var konflikten mellom de bispesetene Alexandria og Konstantinopel. Konflikten som oppsto mellom Alexandria og Konstantinopel i tiden før Ephesus, var sentrert i doktrinen om Jesus natur. Konflikten oppsto i en uenighet mellom Cyril biskopen av Alexandria (376-444) og Nestorius biskopen av Konstantinopel. Konflikten oppsto ved at Nestorius hevdet at Jesus jomfru Mari var mor av den menneskelige delen av Jesus, som derav skapte et skille mellom den guddommelige naturen og den menneskelige, og argumenterte i den forstand at Jomfru Maria skulle tiltales ved tittelen Cristokokos (Mor av Kristus) mens Cyril på sin side argumenterte for at Jomfru Maria skulle tiltales ved tittelen Theotokos (mor av Gud) siden den menneskelige delen og den

²⁰³ Tanner, 1990 s.93 -94

gudommelige delen skapte en union så det ble to naturer som dannet en helhet.²⁰⁴ Cyril selv var en dedikert følger av Athanasius, mens Nestorius fulgte doktrinene lagt ut av skolen av Antiokia.²⁰⁵ Det ble altså en politisk stridighet mellom bispesetet i Alexandria og Konstantinopel, og det var mye som sto på spill. For det første ville dette avgjøre hvilket bispesete som var mest prestisjefulle av de to, og på en annen var det fare for at taperen av konflikten skulle bli stemplet som kjetter. Frende kategoriserer debatten og stridighetene rundt Jesus natur et resultat av arianske striden der kirken i Alexandria og Konstantinopel hadde beveget seg i to forskjellige retninger. Fra det som er kommet frem av mine egne analyser, har vi sett hvordan skillet mellom retninger og keisere har vært et kjennetegn for store deler av den perioden oppgaven tar for seg (se, del 5.2). Så vi ser at statens kamp initiativ for å skape enhet i kirken gjennom de økumeniske konsilene, hadde en motstridene effekt.

Ved det fjerde konsilet var det nok en gang dispuTT mellom bispesetene Konstantinopel og Alexandria som vist i del 5.2. Kampen mellom de to bispesetene var nok en gang var det doktrinen som skilte de to parter, det vi ser er hvordan doktrinene blir en brikke i kirkens politiske maktspill. Det vi ser er at konflikten oppstår mellom to de to samme bispesetene som ved både konsilet i Ephesus og Konstantinopel. Utfallet av hvert konsil ville avgjøre hvilket bispesetet som på den tiden skulle bli regnet som det mest betydningsfulle av de to.

4.5 Konklusjoner

Kjetterbegrepet ble først en populær terminologi etter det første økumeniske konsilet. Begrepet hadde riktig nok blitt forbunnet opp mot avvikende allerede ved 200-tallet. Men det var først etter det første økumeniske konsilet at begrepet skulle bli hyppig tatt i bruk av kirken for å betegne kristne som var utenfor kirken. Dette kommer frem av hvordan begrepet ikke ble nevnt før det andre økumeniske konsilet.

Igjennom dette kapittelet har det kommet frem hvordan keiserne ønsket å forholde seg til en samlet kirke. Et tydelig tegn på dette var hvordan keiserne gjentatte ganger samlet inn til

²⁰⁴ Frend, 1985 s.771

²⁰⁵ Chadwick, 2003

synoder og konsiler for å forsøke å samle kirken. Paradoksalt sett har jeg vist til at dette skulle ha en motstridende effekt, der kirken ble mer oppsplittet enn den ble samlet. På andre siden førte keiserens innsats om å bringe enhet i kirken til at den katolske kirken skulle bli mer homogen. Dette kommer frem av at den nektet å formulere, eller godkjenne kompromitterende trosbekjennelser som vi har vitnet til at den arianske retningen gjorde. Et videre tegn på hvordan kirken ble mer homogen støttes opp av at det tredje økumeniske konsilets bestemmelser ble støttet opp av, og straffet, av staten gjennom lovverket. Av dette har jeg konkludert at som et resultat av statens fokus på at de skulle en homogen kirke førte til at kirken ble så mektig at keiserens politikk ble direkte påvirket av det som ble bestemt ved de økumeniske konsilene. Et videre resultat av at kirken ble mer homogen var at de samtidig ble intolerante, dette er blitt vist til hvordan det minste avvik ved doktrinen kunne medføre at man ble stemplet som kjetter. Intoleransen vises også fra staten sin side igjennom strenge lover mot alle som følger kjetterske bevegelser.

En sentral del av stridene som oppsto innad i kirken var keiserens støtte, som var avgjørende faktor for at det var den katolske kirken tilslutt skulle bli den retningen innen kristendommen som staten gjorde til statsreligion. Dette har jeg demonstrert ved å vise hvordan maktbalansen mellom arianismen svinge da nye keisere kom til makten. Konklusjonen som kommer frem av konflikten innad i kirken er at for å bli den siden som kunne betegne hvem som ble betegnet som kjetter måtte man ha støtten av begge keiserne i riket, det var først når dette forekom at kristendommen skulle bli statsreligion. En kombinasjon mellom statens støtte og økning av intoleranse ovenfor andre variasjoner av Kristendommen, eller hedninger og jøder, førte videre til at kirken fikk flere medlemmer. Sett opp mot det vanskelige terrenget som var lagt til rette for de som ikke fulgte den katolske kirke, ved at staten forbød dem om å ha forsamlinger, snakke om sitt syn i offentligheten, eller å lære vekk noe om sitt religionssyn, kan det med sikkerhet konkluderes ved at store deler av kirkens makt kom på bekostning av de retningene innen Kristendommen.

Et annet aspekt på kirkens forhold til kjettere er hvordan det påvirket kirkens egne politiske arena. Som i denne oppgaven er blitt eksemplifisert via konsilet i Ephesus og Kalkedon. Var beskyldninger om kjetteri det som førte til konfliktene. Om dette var brukt som et middel for å oppnå mere makt, eller om de generelt var bekymret for at de andres tolkning av doktrinen

ikke skulle føre til frelse er vanskelig å vite, men det som kommer frem er at det er de samme bispesetene som anklager hverandre for deres syn på kirkens doktriner ved både konsilet i Ephesus og Kalkedon, og det er også sikkert at det bispesetet som skulle komme seirende ut av striden skulle oppnå mere makt og prestisje enn det hadde før det ble konkludert hvilken side som vant frem. En interessant sammenligning er å se dette opp mot de konflikter som oppstår mellom keiserne i riket, hvor vi har sett at det er en rekke disputer og kriger mellom keiserne. Eksempler på dette er striden mellom Konstantin og Lincinius, eller den som oppsto mellom Konstantins sønner.

5.Konklusjon

I denne konkluderende delen av min masteroppgave skal knytte konklusjonene fra hvert kapittel opp mot hverandre for å svare på oppgavens overordnede problemstilling, som er som følger: *Hvordan ble kirken påvirket av forholdet mellom stat og kirke i det romerske riket, i perioden 313-451?* Kapittelet vil være delt opp i tre deler for å fremheve hvordan kirken ble påvirket av forholdet mellom stat og kirken i perioden 313-451. Dette kapittelet vil bestå av to deler: 1). Svar på problemstilling 2). Refleksjon over forskningsfront og videre forskning

1.Svar på problemstilling

Ved å studere utviklingen av kirken gjennom *Codex Theodosianus* og de økumeniske konsilene har jeg sett hvordan kirken, etter den ble å bli en del av det politiske systemet til den romerske stat, gikk fra å være en desentralisert organisasjon uten særlig makt og innflytelse, til å bli en av de mektigste organisasjonene av sin tid. Et av denne oppgavens hovedformål har vært å se på hva som ligger til grunn for forandringene som kirken gikk igjennom i perioden 313-451, som vil bli endelig belyst i denne delen av oppgaven.

I det store og det hele har jeg kommet frem til en rekke faktorer som ledet opp mot at kirken utviklet seg til den posisjonen i samfunnet som den skulle få ved utgangen av det fjerde økumeniske konsilet. Hovedfaktoren for kirkens suksess kom ved at den romerske staten valgte å innlede et forhold til kirken i år 313 etter utlysningen av milanoediktet. Kirken ble raskt prioritert over de andre religioner. Dette i seg selv er ingen en ny og revolusjonerende konklusjon sett i forhold til hva som allerede er blitt fremhevet i emnets forskningsfront. Det som er nytt i dette masterprosjektet er hvordan jeg har vist til at denne prosessen utartet seg og mine funn om de faktorene som lå til grunn for at kirken som organisasjon ble mektigere i dette tidsrommet. Alle delene jeg har analysert er knyttet opp mot forholdet mellom stat og kirke.

Min metodologiske fremgangsmetode –å sammenligne bestemmelser fra de økumeniske konsilene og det romerske lovverket *Codex Theodosianus*- er noe som har resultert i en del kritiske vurderinger av tidligere funn ved denne perioden. Jeg videre sett på rådende teorier i fagets emne for så å sette de opp mot min egen analyse av kildemateriale, hvor da teoriene enten ble svekket eller styrket, som igjen har ledet til nye konklusjoner som jeg håper vil bli betraktet i emnets fremtidige forskningsfront.

I dette avsnittet vil jeg vise til hva som lå til grunne for at kirken skulle utvikle seg mot å bli så mektig som den var ved det fjerde økumeniske konsilet. Ut fra mine analyser av det primære kildemateriale har jeg kommet frem til at det er tre faktorer som førte til at splittelsen innad i kirken skulle føre til at kirken begynte en utvikling i retningen av å bli en sentralisert, mektig og strukturert organisasjon. Den første faktoren var at kirkens desentraliserte struktur, som var preget av lite kommunikasjon mellom de forskjellige kirker i de forskjellige provinser og lite enighet angående kirkens doktriner. Språklige barrierer var også en faktor som skapte vanskelige kommunikasjonsforhold i perioden før det første økumeniske konsilet. Den andre faktoren var at kirken bevegde seg fra å være forfulgt til å bli en lovlig akseptert religion i samfunnet, noe som førte til at debatter sentrert rundt kirkens doktriner og identifikasjon ble en del av den offentlige sfæren. Den tredje faktoren var hvordan staten favoriserte kristendommen over de andre religionene i riket. Dette førte til at kristendommens konflikter nå skulle bli en del av statens politikk. De to første faktorene førte til problemer med kirkens desentraliserte struktur ble brakt ut i offentligheten, den tredje faktoren førte til at staten grep inn for å forsøke å finne en løsning på problemet, denne «løsningen» skulle komme i form av det første økumeniske konsilet (325). Dette har jeg valgt å peke på som forløpersituasjonen for kirkens utvikling mot å bli en av de mektigere organisasjonene i sin tid.

Igjennom konsilene ser vi tydelige initiativ av kirken hvor de ønsker å bygge ut sin egen organisasjon, og skape en organisasjon som skulle bli mer sentralisert, og danne seg et system som ble kopierte etter modell fra den romerske staten. Dette skjedde på flere forskjellige områder, som er: hvordan de forholdt seg til grenser, sentralisering av makt, rettssystem, ansvarsområde til kirkens biskoper kontra de statlige, og formen på konsilene sett opp mot hvordan praksisen var i det romerske senatet. I prosessen som utspilte seg da kirken begynte

adoptere et styresystem etter den statlige modell har det kommet frem av mine analyser at det var mange tilfeller hvor det var staten som var pådriver for at kirkens organisasjon skulle operere i etter sitt eget organisatoriske mønster. Dette har jeg belyst i oppgaven ved mine egne funn i *Codex Theodosianus*, som jeg har satt opp mot bestemmelsene som kom ut av de økumeniske konsilene. Ut av dette blir det ikke bare kirken selv som bestemte seg for å kopiere statens system, men på mange områder var dette tilsynelatende etter ønsket visjon fra statens side også. Derav vil konklusjonen på dette emnet være at det var et resultat av forholdet mellom stat og kirke som førte til at kirken tok til seg et organisatorisk system basert etter statens egne modell.

En annen forutsetning for kirkens makt var et økende maktapparat som gikk på bekostning av andre kristne grupperinger i samfunnet. Dette blir særlig gjeldende etter at kristendommen hadde blitt statsreligion i det romerske riket, da det ble utlyst klare lover mot alle former av kjetteri, som førte til at kirken selv fikk en enerett på religion i det romerske riket. Når kristendommen hadde blitt den eneste lovlige religionen i det romerske riket førte dette til to ting: flere tilhengere og mere makt. Dette er igjen et testament på hvor viktig forholdet og samspillet var for kirkens økende makt. Sammen med den stigende makt begynte kirken også å bli mere intolerante ovenfor andre variasjoner av den kristne tro, og andre religionssyn, som igjen er et resultat av den homogene kirken som vokste frem, og som staten skulle forholde seg til.

Selve ideologien og doktrinene til kirken var ikke alltid skrevet i stein. Det var et flora av tolkninger av kirkens doktriner, kroneksempelen på dette var striden mellom arianismen og den katolske kirke. Denne konflikten viste til hvor viktig det var for kirken å ha støtte av keiserne. Et annet eksempel var striden mellom biskopene Dioscorus og Flavius som også viste hvor viktig det var med keiserens støtte, Flavius ble først avsatt, men da Marcian ble keiser ble dette reversert, og Dioscorus ble fordømt, og stemplet som kjetter. De historiske faktaene som har vist til keiserens betydningsfulle rolle har ført til at i denne oppgaven har jeg konkludert med at keiserne spilte en avgjørende rolle i hvordan både kirkens doktriner tilslutt skulle se ut, og hvilken gruppering innad i kirken som skulle bli den retningen som staten forhold seg til.

Det er i denne oppgaven kommet frem hvordan mange av kirkens mest fremstående biskoper på 300-tallet hadde gjennomgått den samme utdanningen til de av den statlige eliten, dette fenomenet har jeg valgt å peke på som en tilstrømning av utdannede menn. Dette ble muliggjort av to faktorer: lovliggjørelsen av kristendommen og samarbeidet mellom stat og kirke. Grunnlaget for dette er at staten gjennom sitt forhold til kirken gjorde en tjeneste innad i presteskap til en svært lukrativ karriere, dette ble gjort i form av privilegier som var rettet mot de som var medlemmer i presteskapet, og må videre ha ført til at tilfeller der noen valgte en karriere innen presteskapet av karrieremessige årsaker, som er blitt eksemplifisert i denne oppgaven med de så kalte «skap-biskopene». Jeg har videre vist til hvordan det kunne fremstå som svært appellerende å satse på en karriere innen presteskapet, hvor man ble tildelt skattelette for seg og sin familie, samtidig at biskopene etter hvert skulle bli regnet som en statlig ansatt. Noe som kan bidra til å forklare hvorfor mange av rikets høyt utdannede menn skulle ende opp som biskoper. Det er også tilfeller av høyt utdannede menn fra den statlige sektoren som gikk over til kirkens tjeneste, noe som vitner til kirkens styrke og må ha vært en medbringende faktor for kirkens økende suksess. En videre konklusjon er at kompetanse nivået på kirkens ledere må ha blitt styrket, og at dette må ha bidratt til å prege kirken på en rekke områder som liturgi, doktriner og politisk system

Det er kommet tydelig frem av min egen forskning at forholdet mellom stat og kirke påvirket kirken på mange områder. Dette forekommer ved kirkens identitet, deres forhold til andre kristne grupperinger, intellektuelt nivå, doktriner, dens rettssystem og ikke minst hvor mektig kirken skulle bli. Kirken ville ikke vært det den er i dag hadde det ikke vært for det tette samarbeidet som oppsto mellom stat og kirke i perioden 313-451. I denne oppgaven har jeg vist til hvordan denne prosessen utartet seg, og hvordan forholdet mellom stat og kirke skulle forme kirken til en mektig politisk organisasjon.

2.Refleksjon over forskningsfront og videre forskning

Igjennom oppgaven har jeg sett funnene mine opp mot det til den eksisterende forskningsfronten rundt emnene som jeg analyserer. Jeg har ut fra mine egne funn funnet et par gjennomgående feil som preger forskningsfronten ved utviklingsfasen som kirken gikk

igjennom. Det er et flora av litteratur som tar for seg emnet, men dessverre er det i deler av denne litteraturen tilfeller av feile fremstillinger av presteskapets hierarki. Med dette tenker jeg på hvordan man tillegger titler på biskopene som ikke var gjeldende i det tidsrommet det beskriver. I løpet av denne oppgaven har jeg tatt opp dette punktet, og mer. Dette er gjort for å kunne bringe en videre klarhet ved fagets forskningsfront. Jeg har også inkludert et kapittel om hvordan utdannende menn blir biskoper som er et emne som er blitt tildelt lite oppmerksomhet sett opp mot betydningen det skulle få for utviklingen av kirken som organisasjon. Mitt håp er at dette i fremtidig forskning rundt emnet skal gjennomgå ytterligere studier ved å knytte biskopenes utdanning opp mot utviklingen av kirken som organisasjon gikk igjennom.

Videre håper jeg min metodologiske tilnærming som jeg har brukt for å studere denne perioden vil kunne bli brukt ved kommende forskning i emnet av hvordan kirken utviklet seg i oppgavens aktuelle tidsrom. Ved å sammenligne normative kilder som *Codex Theodosianus* opp mot det som kom ut av de økumeniske konsilene er det mye som kan bli videre belyst ved fagets forskningsfront.

Litteraturliste

Abbott, F. F., & Johnson, A. C. (1926). *Municipal Administration in the Roman Empire*
Princeton: Princeton University Press.

Barnes, T. (2013). *Constantine : Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire*
(Vol. v.16). Hoboken: Wiley.

Barnes, T. D. (1981). *Constantine and Eusebius*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Benedetto, R., & Duke, J. O. (2008). *The new Westminster dictionary of church history : Vol. 1 : The early, medieval, and reformation eras*. Louisville, Ky: Westminster John Knox Press.

Blockley, R. C. (1998). The Dynasty of Theodosius IA. Cameron & P. Garnsey (Red.), *The Cambridge ancient history : Vol. 13 : The Late Empire, A.D. 337-425*. (111-135)
Cambridge: Cambridge University Press.

Cameron, A. (1998). Education and literary culture. I A. Cameron & P. Garnsey (Red.), *The Cambridge ancient history : Vol. 13 : The Late Empire, A.D. 337-425* (s. 665-704).
Cambridge: Cambridge University Press.

Cameron, A., & Garnsey, P. (1998). *The Cambridge ancient history : Vol. 13 : The Late Empire, A.D. 337-425* (2nd ed. utg.). Cambridge: Cambridge University Press.

Cameron, A., & Hall, S. G. (1999). *Life of Constantine*. Oxford: Clarendon Press.

Casiday, A., & Norris, F. W. (2007). *The Cambridge history of Christianity : Vol. 2 : Constantine to c. 600*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Chadwick, H. (1998). Orthodoxy and Heresy from the death of Constantine to the eve of the first council of Ephesus. I A. Cameron & P. Garnsey (Red.), *The Cambridge ancient history : Vol. 13 : The Late Empire, A.D. 337-425. (s. 538-632)* Cambridge Cambridge University Press.
- Chadwick, H. (2001). *The Church in ancient society : from Galilee to Gregory the Great.* Oxford: Oxford University Press.
- Chadwick, H. (2003). *East and west: the making of a rift in the Church : from apostolic times until the Council of Florence.* Oxford: Oxford University Press.
- Cross, F. L., & Livingstone, E. A. (2005). *The Oxford dictionary of the Christian Church* (3rd ed. rev. edited by E.A. Livingstone. utg.). Oxford: Oxford University Press.
- Daley, B. E. (2006). *Gregory of Nazianzus.* London: Routledge.
- Davidson, I. J., Woodbridge, J. D., Wright, D. F., & Dowley, T. (2005). *The Baker history of the church : Vol. 2 : A public faith : from Constantine to the medieval world, a.d. 312-600.* Grand Rapids, Mich: Baker Books.
- Dvornik, F. (1966). *Byzantium and the Roman primacy.* New York.
- Edwards, M. (2007). Synods and councils. I A. Casiday & F. W. Norris (Red.), *The Cambridge history of Christianity : Vol. 2 : Constantine to c. 600. (s. 367-386)*Cambridge: Cambridge University Press.
- Ehrman, B. D., & Jacobs, A. S. (2004). *Christianity in late antiquity, 300-450 C.E. : a reader.* New York: Oxford University Press.
- Falkenhausen. (1997). Bishops. I G. Cavallo (Red.), *The Byzantines* Chicago: University of Chicago Press.
- Frend, W. H. C. (1985). *The rise of Christianity.* Philadelphia, Pa: Fortress Press.

- Gelzer, H. (1907). *Ausgewählte kleine Schriften*. Leipzig: Druck und verlag von B. G. Teubner.
- Harris, W. V., & The Expansion of Christianity in the first four centuries Columbia, U. (2005). *The spread of Christianity in the first four centuries: essays in explanation* (Vol. Vol. 27). Leiden: Brill.
- Hess, H. (2002). *The early development of Canon law and the Council of Serdica*. Oxford: Oxford University Press.
- Hildebrand, S. M. (2007). *Trinitarian Theology of Basil of Caesarea : A Synthesis of Greek Thought and Biblical Truth*. Washington, DC: Catholic University of America Press.
- Hunt, D. (1998). The successors of Constantine. I A. Cameron & P. Garnsey (Red.), *The Cambridge ancient history : Vol. 13 : The Late Empire, A.D. 337-425*. (s 1-44) Cambridge: Cambridge university press.
- Hägg, H. F., & Straum, O. K. (2004). *Oldkirken : kristendommen i Romerriket 30-395*. Bergen: Fagbokforl.
- Hägg, T. (2008). *Kjetterne og kirken : fra antikken til i dag*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Kannengiesser, C. (1991). *Arius and Athanasius : two Alexandrian theologians* (Vol. 353). Hampshire: Variorum.
- Kazhdan, A. P. (1991a). *The Oxford dictionary of Byzantium : 1 : [Aaro-Eski]*. New York: Oxford University Press.
- Kazhdan, A. P. (1991b). *The Oxford dictionary of Byzantium : 2 : [Esot-Nika]*. New York: Oxford University Press.
- Kazhdan, A. P. (1991c). *The Oxford dictionary of Byzantium : 3 : [Nike-Zygo]*. New York: Oxford University Press.

- Kyrtatas, D. J. (2005). The significance of leadership and organisation in the spread of Christianity. I W. V. Harris (Red.), *The spread of Christianity in the first four centuries: essays in explanation*. (s. 53-69) Leiden: Brill.
- Lohr, W. (2007). Western Christianities. I A. Casiday & F. W. Norris (Red.), *The Cambridge history of Christianity: Constantine to c. 600*. (s. 9-52) Cambridge: Cambridge University Press.
- MacMullen, R. (1997). *Christianity and paganism in the fourth to eighth centuries*. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Norris, F. W. (2007). Greek Christianities IA. Casiday & F. W. Norris (Red.), *The Cambridge history of Christianity : Vol. 2 : Constantine to c.* (s. 70-118) Cambridge: Cambridge University Press.
- Pennington, K. (2007). The growth of church law. I F. W. norris & A. Casiday (Red.), *The Cambridge history of Christianity : Vol. 2 : Constantine to c. 600*. (s. 386-403) Cambridge: Cambridge University Press.
- Pharr, C. (2001). *The Theodosian code and novels and the Sirmondian constitutions : a translation with commentary, glossary, and bibliography*. Clark, N.J: The Lawbook Exchange.
- Rives, J. (2005). Christian expansion and christian ideology IW. V. Harris (Red.), *The spread of Christianity in the first four centuries: essays in explanation*. Leiden: Brill.
- Stark, R. (1996). *The rise of Christianity: a sociologist reconsiders history*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Steppa, J.-E. (2008). Kjetterretorikk og definisjonsmakt: kristologiske konflikter i senantikken (300-450). I T. Hägg (Red.), *Kjetterne og kirken fra antikken til i dag*. (s. 47 45) Oslo Scandinavian Academic Press.
- Tanner, N. P. (1990). *Decrees of the ecumenical councils*. London: Sheed & Ward.

- Treadgold, W. T. (1997). *A history of the Byzantine state and society*. Stanford, Calif: Stanford University Press.
- Van Dam, R. (2007). Bishops and Society. I A. Casiday & F. W. Norris (Red.), *The Cambridge history of Christianity : Vol. 2 : Constantine to c. 600*. (s. 342-367) Cambridge: Cambridge University Press.
- Whitby, M. (2010). No drama, no poetry, no fiction, no readership, no literature. I L. James (Red.), *A companion to Byzantium*. (s. 277-239) Chichester: Wiley-Blackwell.
- Wiles, M. (1996). *Archetypal heresy : Arianism through the centuries*. Oxford: Clarendon Press.